DINU C. ARION
CONFERENŢIAR UNIVERSITAR

VLAHII, CLASĂ SOCIALĂ ÎN VOEVODATELE ROMÂNEŞTI

MONITORUL OFICIAL ŞI IMPRIMERIILE STATULUI
IMPRIMERIA NAŢIONALĂ — BUCUREŞTI, 1940

VLAHII, CLASĂ SOCIALĂ ÎN VOEVODATELE ROMÂNEȘTI

DE ACELAŞI AUTOR:

LUCRĂRI ŞI STUDII DE ISTORIE A DREPTULUI

— Le Nomos Georgikos et le Régime de la Terre dans l'Ancien Droit Roumain. — Sirey, Paris, 1929.
— Din Hrisoavele lui Mircea cel Bătrân. Bucureşti, 1930.
— Chestiuni de vechiu Drept Românesc (Convorbiri Literare, Martie 1931—Februarie 1932).
— Dominiul Eminent în Voievodatele Munteniei şi Moldovei (în Prinos N. Iorga 1931).
— Formarea Proprietăţii Rurale în Muntenia şi Moldova (Convorbiri Literare, Martie 1934).
— Fundamentul Ideii de Drept (Revista Fundaţiilor Regale, Mai 1934).
— Curs de Istorie a Dreptului Românesc (ed. II litografiat).
— Cnejii (Chinezii) Români, vol. I, Bucureşti, 1938.
— Despre Prerogativele Marilor Boieri Moldoveni înainte de Ştefan-cel-Mare (subt presă, Prinos C. Stoicescu).

LUCRĂRI ŞI STUDII CU CARACTER GENERAL

— Politica Externă a Germaniei după Pacea dela Frankfurt. Bucureşti, 1914.
— Chestiunea Dunării, Bucureşti, 1915.
— Ţări de Compensaţiuni (Politica Orientală a lui Frederic II) (Convorbiri Literare, 1915 (49), 1916 (59).
— O Privire Sintetică asupra Războiului Mondial (Convorbiri Literare, Iulie—August 1916).
— Critici asupra Războiului Mondial (Convorbiri Literare, 1920 (52), 1921 (53), 1923 (55).
— O Vizită la Curtea-de-Argeş (Convorbiri Literare 1920 (52).
— Unii Convorbirişti şi Evoluţia Socială a României (Convorbiri Literare 1927 (59).
— Armata (Convorbiri Literare, 1927 (60).
— Curs de Istorie diplomatică (1713—1914). Bucureşti, 1930.
— Cronici istorice, literare, politice, militare (Săptămâna Politică şi Culturală, 1912, 1913, 1914) — (Revista Cercului de Studii al Partidului Conservator, 1914, 1915, 1916) — (Convorbiri Literare, 1920, 1921, 1931, 1933) — (Libertatea, 1940).
— Formaţiunea şi Caracterele Elitei în Voevodate (subt presă).

DINU C. ARION
CONFERENŢIAR UNIVERSITAR

VLAHII, CLASĂ SOCIALĂ ÎN VOEVODATELE ROMÂNEŞTI

MONITORUL OFICIAL ŞI IMPRIMERIILE STATULUI
IMPRIMERIA NAŢIONALĂ — BUCUREŞTI, 1940

Profesorului meu Petre Ștefănescu *— care mi-a pus dintâi cartea în mână — îi închin, cu recunoștință, prezenta lucrare.*

VLAHII, CLASĂ SOCIALĂ IN VOEVODATELE ROMÂNEŞTI

Printre fenomenele sociale, ce au ţesut trama, în multe locuri rămasă întunecată, a istoriei principatelor, unul din cele mai interesante este existenţa acelei clase sociale, ai cărei părtaşi ne sunt cunoscuţi din acte interne, subt numele de vlahi. In prezenta lucrare vom încerca să lămurim ce anumită clasă socială au alcătuit-o vlahii, precum şi motivul denumirii lor, ca membri ai ei.

Spre desvoltarea lucrării noastre se impune prealabila elucidare a înţelesului primordial de *Vlah*. In limba paleo-slavă a documentelor noastre *Vlah*, precum formele înrudite, aflătoare şi în limbile slave învecinate, rusă, polonă, sârbă, slovacă, bulgară, etc., etc., astfel ca Vlasie, Volosc, Bolohov, Volohov, înseamnă Român, fie el carpatic, fie el balcanic. Desemnarea aceasta, subt apelativul de Vlah sau subt asonanţele lui, a Românului, face parte de altminteri dintr'un fenomen general linguistic, care se observă în Europa Evului Mediu, şi se traduce, nu numai la popoarele de rasă slavă, ci şi la popoarele de alte rase, prin denumirea popoarelor romanizate, acelor astfel, care vorbeau o limbă provenită din latina vulgară, printr'o chemare asemănătoare cu susnumitul apelativ de Vlah. Astfel la Francezi, Blas, Blac, Blaque, Valaque, Morlaque, Vallon, Welche; la Germani, Welsch, Valah, Vlachin; la Italieni, Valachi, Morlachi; la Englezi, Wales; la Greci (Byzantini), Vlahos; la Unguri, Olah, Olat; la Arabi Aulak; la Mongoli Iflak, Ulag; la Turci, Iflak, etc., etc. [1]).

[1]) Fenomenul este în deobşte prea cunoscut, ca să mai insist asupra lui. In mod curent astfel în Belgia, *Vallon*-ul desemnează pe Belgianul de limbă

Vlah însă a avut deseori și un alt înțeles, mai târziu, acela de a desemna, indistinct de naționalitatea lor, pe părtașii unei clase economice, și anume ai celei a păstoritului. Astfel cei, pe cari îi numeam în Balcani și în Carpați, în decursul veacurilor, baci, păstori, ciobani, ori păcurari, chiar dacă nu erau de naționalitate română, acei ajunseseră pe alocuri să fie numiți vlahi de către străini. Căci faptul îndeletnicirii străvechi și specifice a populațiunilor romanizate din Sud-Estul european, a Vlahilor din Evul Mediu, dincoace și dincolo de Dunăre, anume păstoritul, a ajuns să transfere celor, care îl practicau, și indiferent atunci de rasă, numele însuși de Vlahi [2]).

Acest proces semantic al transformării unei noțiuni într'alta, din aceea de naționalitate sau de limbă, în aceea a unei activități și unei stări economice, își are însemnătatea lui și e de reținut.

---

franceză, în opoziție cu *Flamand*-ul sau *Flamingand*-ul, Belgian de limbă flamandă, de obârșie germană. Asemenea în Germania, *Welsch* e numit Francezul sau Vallonul. In textele latine medievale *Morlachi*, contracțiune din Maurovalachi (Vlahii cei negrii), desemnează o populațiune română de obârșie, dar slavizată din Dalmația (Hașdău, *Arh. Ist.*, III,p. 88). Pentru *Blac*, *Blaque*, *Blas*, vezi cronicarii francezi din timpul cruciadei IV și al imperiului latin al Constantinopolei; printre alții, la Villehardouin « Blas et Commains» (vezi nota 88, p. 34 a lucrării mele *Cnejii Români*, București 1938). Pentru *Iflak*, vezi Filitti (*Negru-Vodă*, p. 5). Pentru *Aulak*, în cronica arabă a lui Aboulfeda, vezi Sacerdoțeanu (*Guillaune de Rubrouck*, Paris 1930,p. 106); pentru *Ulag*, cronica persană, cu pasajul prea cunoscut cu Bezerenbam, a lui Raschid-ad- din- Fadlallah. (Hășdău, *Ist. Critică*); pentru *Vlachin*, vezi Weltkronik a lui Rudolf din Ems, scrisă în 1250 (Poppa-Lisseanu, *Isv. Ist. Românilor*, III, p. 12); pentru *Olak*, *Olah*, întreaga diplomatică ungară de limbă latină sau maghiară. Origina numirii e aceea de *Volci*, cu care Germanii desemnaseră pe Celți. Iar continuând să-i denumească astfel și după romanizarea Galiei, au extins numirea și la popoarele romanizate, variind, firește, după împrejurări, numărul și formele asonanțelor ei. Dela Germani numirea, subt forma de *Vlah* dela *Valh* a trecut la Slavi (Th. Capidan, *Origina Macedo-Românilor*, An. Ac. Rom., S. III, t. IX. p. 14).

[2]) N. Drăganu, *Românii în veacurile al IX—XVI-lea pe baza Toponimiei și Onomasticei*, 1933; vezi pentru « Vlahii », din Carpații nordici, pg. 197 și 333. C. Jirecek, *Staat und Gesellschaft in Mittellälterlichen Serbien*, Wien 1913, despre « Vlahii » balcanici, p. 69. La Albanezi, *Remer*, derivat din *Romanus*, adică Român, ajunge să însemne păstor, cioban (Th. Capidan, *op. cit.*, p. 15). Iar Turcii desemnau subt numele de ciobani, pe Românii balcanici, în

Deci Vlah, cu formele lui înrudite, e, pentru popoarele, ce se învecinesc cu poporul românesc, apelația curentă și preciză a părtașului acestui popor, a Românului; pe alocuri a celui, ce se îndeletnicește cu păstoritul. Vlahii, pentru limbile străine, întru cât ne privește, sunt întotdeauna Românii și deseori păstorii.

Subt această chemare suntem cunoscuți dela primele mențiuni despre noi în îndepărtatul Evul Mediu și continuăm a fi cunoscuți în tot decursul istoriei noastre.

Intrebarea se pune atunci, mai întâi: ce anumită clasă socială o desemnează Vlahii — sau mai bine zis o alcătuesc Vlahii — apoi cum au ajuns Vlahii să constitue o clasă socială, atunci când însemnau un popor, sau mai bine zis, cum înțelesul de vlah a desemnat în voevodate un membru al unei anumite clase sociale, atunci când primordialul lui înțeles a fost acela al unui întreg popor?

* * *

In privința întrebării ce anume clasă socială o alcătuesc Vlahii, se cuvine, firește, să arătăm știrile documentare, cari ne obligă, ele în primul rând, la această întrebare. Căci avem o serie de acte, care ne vorbesc de Vlahi, fie ca subiecți, fie ca o calificare, ce li se referă lor, fie cu înțelesul chiar de clasă socială, fie ca un sens apropiat.

Astfel într'un act al său din 1470, Ștefan cel Mare confirmă « Tătarului și robului nostru, care a fugit dela noi... în țara « leșească, Oană și copiilor lui, ca să se întoarcă înapoi, de robie « să fie pentru veci iertat... și să șează în țara noastră slobod « și fără de nicio siluire, cum șed și trăiesc în țara noastră, toți « volohove, după legea volovscăim... și să nu dea și să nu plă- « tească niciodată nimic după dreptul robilor și al Tătarilor... « ci să plătească după legea volovscăim... iar mai mult decât « atât nimănui să nu dea... »[3]. Intr'un act anterior din 1445 al lui Stefan II Voevod se vorbește asemenea de « zakon vo-

deosebi în sudul Albaniei (Th. Capidan, *op. cit.*, p. 15, *Les Macedo-Roumains*, 1937, p. 1).

[3]) I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, 1913, I, p. 140.

«lovskom», de legea vlahă, conform căreia un Tătar, dacă va fi, eventual, iertat de robie, urmează să trăiască liber [4]).

Intr'un act muntean din 1470 al lui Radu Voevod cel Frumos, se face mențiune de «zakon vlaşki», după care se plătește mănăstirii Tismana, dreptul de păşunat pe munții ei [5]).

In 1481, Ştefan cel Mare la proclamația, care o adresase el boerilor, judecilor, judecătorilor şi siromahilor din județele Buzău şi Brăila, primeşte un răspuns din partea boerilor, cnejilor şi vlahilor ai acelor județe, deci din partea acelora, cărora el se adresase. Fără îndoială aci, că deoarece clasele sociale din proclamație corespundeau cu cele din răspuns, siromahii corespundeau cu vlahii [6]).

Se menționează într'un act muntean din 1533 al lui Vlad Vintilă-Vodă, niște «vlasie» (vlahi) organizați ca şi proprietarii, în ceată «subt Miclăuş cu frații săi», spre a cumpăra munți întregi şi părți din ei, părți de moşii şi sălaşe de țigani [7]). Intr'un alt act domnesc din 1535 tot muntean, se face deosebirea într'un dobitoc «boliarschi» (boeresc) şi unul vlah, opriți de păşunele mănăstirii Tismana [8]).

Un act din 1596 [9]) al lui Mihai Vodă Viteazul, arată «că în zilele domniei mele păgânii de Tătari au intrat în Țara Românească şi au făcut mult rău şi prădăciune peste toți vlahii...» — iar boerii, la cari se referă actul îşi pierd cu acest prilej «cărțile lor de moştenire».

Aceste sunt actele interne, ce le cunoaştem, cuprinzând denumirea de vlah, dată unei persoane, sau calității ei, sau încă legii, de care depinde. Aceste puține ştiri, din care reese însă

---

[4]) M. Costăchescu, *Documentele moldoveneşti înainte de Ştefan cel Mare*, 1931, II, p. 236.

[5]) P. P. Panaitescu, *Documentele Țării-Româneşti*, 1938, I, p. 272.

[6]) I. Bogdan, *Relațiile Țării-Româneşti cu Braşovul*, I, pg. 282—294.

[7]) Copie după original, comunicată de d-l Stoica Nicolaescu.

[8]) C. Giurescu, *Despre Rumâni*, 1915, p. 7. Vezi asemenea actul muntean din 5 Mai 1584, care poate fi interpretat într'un sens analog: «... şi iar au cumpărat (titularii actului) dela fii lui Oprea din Drăgoeşti... în livezile boiereşti (sl. livezile boereşt) partea lor toată...». Se poate deduce, că existau şi alte specii de livezi — vlahe de pildă, ca şi «dobitocul» din actul din 1535. (Al. Ştefulescu, *Documente Slavo-Române din Gorj*, Tg.-Jiu, 1908, p. 240).

[9]) Copie după original, comunicată de d-l Stoica Nicolaescu.

înțelesul de clasă socială a vlahilor, își au înțelesul acesta confirmat și prin știri conexe referitoare la alcătuirea socială a principatelor și prin înțelesul, ce-l capătă în trecut, precum vom vedea, « zakon vlașchi », « voloscom zakon », legea vlahă.

Dar deoarece e vorba de o clasă socială, ce o atestă volohovii din actul din 1470, vlahii din actele din 1481, 1533 și 1596, se impune atunci primordiala chestiune: ce anume clasă o alcătuesc dânșii?

Știm, că sistemul feudal se întemeiază în mod esențial pe raporturile omului cu pământul, pe modurile de posesiune a lui sau de dependență față de dânsul și așa fiind, ele, aceste moduri de posesiune sau de dependență, stabilesc categoriile sociale, cu gradațiile aferente de libertate și de putere în societate. Iar într'o societate de anumit tip feudal, ca societatea din trecutele voevodate, când statutele de nobil sau de nenobil, adică acela, care comporta o libertate maximă și un rol social activ, și cele, care comportau libertăți și roluri sociale din ce în ce mai reduse, aveau drept descriminare drepturi de proprietate asupra pământului, așa cum se înțelegeau ele după concepția feudală — într'o asemenea societate interesul cel mare este de a ști, în care categorie intrau vlahii, în categoria proprietarilor sau în aceea a neproprietarilor?

Răspunsul nu poate fi, decât acesta, anume, că intrau în categoria neproprietarilor. Dar în această categorie alcătuiau o clasă socială a parte, distinctă de neproprietarii de dependență reală sau personală, legați de pământ sau de un stăpân de pământ.

Ne imbie la acest răspuns știrile, cari le-am expus, în afară de cele, cari se conexează lor, precum vom vedea.

Intr'adevăr știm, că proprietari de pământ erau titularii concesiunilor domnești din pământul țării, ereditare în principiu; vom reveni asupra lor. Ei se chemau boeri pentru concesiunile însemnate; pentru celelalte cneji, judeci sau juzi și megieși; mai rar nasliadnici — mai târziu moșneni și moșteni — în Muntenia, megieși și răzeși în Moldova[10]); dar niciodată vlahi sau volohove.

---

[10]) I. C. Filitti, *Proprietatea Solului în Principatele Române până la 1864*, pg. 64—75.

In Muntenia dela primele știri, boer este întrebuințat împreună cu ceilalți termeni, dar ajunge a fi termenul general al proprietarului mare sau mic [11]). Totuși el sfârșește printr'o evoluție, ce se termină la Reforma lui Constantin Vodă Mavrocordat (1746—1749), prin a desemna numai pe marele proprietar și dregător; micul proprietar numindu-se atunci judec și megiaș. In Moldova, în acest răstimp, boer arată pe marele proprietar și dregător, megiaș și răzeș pe proprietarul cel mic. Când izvoarele străine menționau pe boerii români îi numeau «panii volovscaia, boliari vlaşki» din «volovscaia zemlea» și din «vlaşki zemlea» [12]), termenul de vlah având astfel caracter etnografic.

Pe de altă parte vlahii apar în acte deosebiți de proprietari. «Volohove» din actul din 1470, ce trăesc liberi după «volovscăim zakon» nu pot fi proprietari, căci nu situațiunii unor proprietari putea fi comparată situațiunea unui rob liberat, ce nu era proprietar. In actul din 1481 prin însăși enumerația lor deosebită, vlahii sunt distincți de boeri și de cneji. Din analiza textului reese diferența în actul din 1533, între acei vlahi, ce vor tocmai să devină proprietari și celelalte părți, proprietare. In actul din 1535 se vede deosebirea de clase după calificarea dobitocului, boeresc sau vlah, vlahul fiind diferit astfel de boer — de proprietar. Iar în sfârșit în actul din 1596 nu poate fi vorba, după situația frazei, aci de proprietari, ci de populația curentă a țării, de majoritatea locuitorilor săi.

* * *

Această rânduire a vlahilor în categoria neproprietarilor, la care ne aduce deosebirea, reeșind în texte, de apelative și de situațiuni, cu categoria proprietarilor, ne este confirmată în primul rând de știrile, raportându-se la elemente sociale și la cel puțin o altă clasă socială de aceeași categorie — ase-

[11]) Despre înțelesul lui boer în Muntenia, vezi C. Giurescu, *Despre Boieri*. In Moldova, I. C. Filitti, *op. cit.*, pg. 64—75. Cursul meu (litografiat, ed. II), p. 556.

[12]) « Panii voloscaia » din « voloscaia zemlea » în tratatul dintre Alexandru cel Bun și Vladislav Iagello din 1404 (M. Costăchescu, *op. cit.*, II, p. 626). « Boliarii vlaşki » din « vlaşki zemlea » în act din 1508 (I. Bogdan, *Relațiile cu Brașovul*, I, p. 306).

menea neproprietară — și în al doilea rând de cele, ce apar din cercetarea originei lor, a vlahilor; știri, care se pot conexa, precum am spus-o, cu cele, ce le-am analizat mai sus.

Se impune astfel mai întâi examinarea, în trăsăturile lor esențiale, a părerilor principale, despre aceste elemente sociale, similare, ca situațiune generală, cu vlahii, și astfel neproprietare.

Spre rezumarea și lămurirea acelor păreri, le vom reduce la două teorii-tip: una, referitoare numai Munteniei, care cuprinde într'o singură clasă socială pe toți locuitorii rurali, ce n'au avut drepturi de proprietate, văzând în ei, indiferent de vechimea situațiunii lor, oameni dependenți de moșia proprietarului, ce o munceau și pe care ședeau — cealaltă privitoare la ambele voevodate, care deosebește două mari clase în categoria neproprietarilor, aceea a oamenilor dependenți fie de persoana, fie de moșia stăpânului acesteia, și aceea a oamenilor, ce nu suferă de această dependență. Protagonistul primei teorii, care situa așa dar pe toți neproprietarii într'un singur statut, similar cu al colonilor romani « adscripti glebae », astfel și pe vlahi, a fost defunctul profesor C. Giurescu, în studiile sale asupra rumâniei din Muntenia [13]; autorul părerii din urmă este d-l I. C. Filitti, în cercetările sale asupra elementelor neproprietare din ambele principate [14]. Spre a nu cita, decât nume ilustre, Bălcescu, Xenopol, Bogdan și Iorga au păreri apropiate de teoria lui Giurescu. Părerile lui Rosetti se apropiu mai mult de teoria d-lui I. C. Filitti; vom vedea însă întru cât părerea noastră relativă la vlahi, diferă de a D-sale.

Intr'adevăr, teoria lui Giurescu, dacă a avut marele merit de a fi stabilit în mod definitiv, existența în Muntenia, dela cele mai vechi știri, a unei clase sociale, ai cărei membri n'aveau drepturi de proprietate, cari așa dar « dela descălecătoare », cum spun textele, se deosebeau, ca inferiori socialmente de pro-

---

[13]) C. Giurescu, *Vechimea Rumâniei în Țara Românească și Legătura lui Mihai Viteazul. Despre Rumâni.* An. Ac. Rom., t. XXXVII și XXXVIII, 1915.

[14]) I. C. Filitti, *Oameni dependenți și cultivatori liberi în Principatele Române în sec. XV—XVII. Proprietarii Solului în trecutul Principatelor.* An. Ac. Rom., s. III, t. XIII—XIV, 1933 și 1934. *Proprietatea Solului, op. cit.*

prietari — sfărămându-se astfel legenda unei egalități primordiale în situațiuni sociale ale Românilor, din statele voevodale, presupuși «ab initio», în ele, cu toții proprietari și liberi — totuși această teorie, înglobând pe neproprietari, într'o singură clasă cu identic statut juridic, n'a ținut îndestul seamă de diferențierile multiple, produse în sânul unei societăți feudale, de însăși necesitățile evoluțiunii ei. Și nu cunoaștem, despre partea noastră, societăți feudale, în cari categoria de neproprietari să fi fost supusă unui unic statut juridic.

Din studiul actelor, d-l I. C. Filitti a adeverit odată mai mult existența în sânul unor societăți — cea munteană și cea moldoveană — feudale, după părerea noastră [15]), a unor diferențieri în categoria neproprietarilor. D-sa a stabilit ființa în principate, încă din secolul al XV-lea, a două clase de neproprietari, a oamenilor dependenți și a cultivatorilor liberi, după denumirile D-sale; prima clasă a oamenilor dependenți împărțindu-se, în Muntenia, ea însăși în două; în clasa oamenilor de dependență personală, legați de persoana unui proprietar și în aceea a celor de dependență reală, legați de moșia altuia. In Moldova n'a existat această clasă de oameni legați de glie, ci numai aceea a oamenilor dependenți de un stăpân al locului.

Această clasă a oamenilor dependenți corespunde în liniile ei generale cu clasa servilor feudalităților apusene, a iobagilor târzii din Ungaria, a otrotzilor din Serbia — într'un cuvânt a colonilor feudali, identici în multe cazuri cu colonii romani, cu « parekoi », « epanografoi » și deseori cu « georgoi » bizantini [15 bis]).

Ei se chemau, din secolul al XIV-lea, în Muntenia « vecini » și « poslușnici », iar familiile lor erau denumite « cuști », « hije », « celeadă », în epoca diplomaticei slave [16]). Când ea este înlocuită, dela finitul secolului al XVI-lea, prin cea românească, « vecini » se traduce prin « rumâni » și e termenul curent spre

---

[15]) Vezi nota 28.

[15 bis]) I. C. Filitti, *Prop. Sol.*, p. 128 et sq. *Cursul meu*, ed. II, p. 374. Vezi al meu *Nomos Georgikos*, Sirey, Paris, 1929, p. 90 et sq.

[16]) *Curs. meu*, p. 645 et sq.

a desemna pe coloni; « poslușnic » adică servitor, devine rar, ceilalți termeni dispar [17]).

In Moldova dânșii, în aceeași epocă de limbă slavă oficială, port numele de « liude », adică pe românește de oameni (sec. al XV-lea), de « susedi », adică de vecini (sec. al XVII-lea), de « mișei » (sec. al XVII-lea), de « poslușnici » (sec. al XV-lea). In secolul al XVII-lea, când începe epoca diplomaticei române, termenul curent al colonilor e cel de « vecini » — arareori cel de « podani » (sec. al XVIII-lea) [18]).

Așa numiții cultivatori liberi au existat în ambele principate, precum ne arată știri încă din secolul al XV-lea. Ei sunt arătați în Muntenia, în diplomatica slavă, ca « săraci », ca siromahi [19]) (sec. al XV-lea), ca « vlahi » (sec. al XV-lea), ca « horane » (sec. al XV-lea) [20]). ca « săteni » [20 bis]) (sec. XV-lea) In Moldova ca « săraci » (sec. al XV-lea), ca « volohove », ca « zemleni » (sec. al XV-lea), câteodată ca « mișei » (sec. al XVII-lea) [21]).

Pe de altă parte existența unei clase de neproprietari, distinctă de clasa colonilor, reese numai din interpretarea

---

[17]) I. C. Filitti, *Prop. Sol.*, p. 129. *Curs. meu*, p. 645.

[18]) I. C. Filitti, *Prop. Sol.* pg. 131—134. *Curs. meu*, p. 647 et sq. Pentru podan, I. Neculce, *Domnia lui Dumitrașcu Vodă Cantemir, Cap. XIX*, în *Letopisețele Țării Moldovei*, ed. M. Kogălniceanu, v. II, 1846.

[19]) C. C. Giurescu, *Despre Sirac și Siromah*, 1927. Despre rânduirea lor ca cultivatori liberi, vezi Filitti, *Oameni dependenți și cultivatori liberi, op. cit.*

[20]) I. C. Filitti, *idem.*

[20 bis]) *Al. Stefulescu, Docum nte Slavo-Române relative la Gorj*, Tg.-Jiu, 1908, p. 46: Act din 9 Martie 1502 al lui Radu-Vodă (cel Mare): «...și iar să le fie vinăriciul D-Mele de la toți sătenii (ot văseh selanih) verice este proprietatea D-Mele ». — Act din 17 Oct. 1568 al lui Alexandru Vodă Mircea, p. 170. Vezi și nota 45 bis. — Sătenii menționați în actul de mai sus din 1502 nu pot fi vecini, ci aparțin, de sigur, unei alte clase sociale, de cât aceștia. Reese acest lucru din însăși deosebirea de categorii sociale asupra cărora se percepe vinăriciul domnesc. Căci se precizează, când vinăriciul se percepe asupra vecinilor. Vezi actul din aceiași epocă (1487—1488) al lui Vlad-Vodă (Călugărul) «...Și vinăriciul cât este domnesc să-l ia călugării, de la vecini, pe cari îi au în uliță...». (*P. P. Panaitescu, op. cit.*, p. 363). Vezi asemenea actul din 1493, nota 22.

[21]) I. C. Filitti, *idem.*

altor acte, căci membrii ei nu poartă aci numiri speciale [22]).

* * *

Aceste fiind spuse se cuvine acum să examinăm evoluția acestor clase sociale, spre a o îmbina cu știrile mai sus examinate despre vlahi și a preciza astfel locul lor în sânul acestor clase.

In epoca, ce constitue un ciclu și politic și social, mergând dela întemeierea principatelor până la advenirea Fanarioților, și care singură ne interesează pentru chestia, ce o expunem, evoluția claselor sociale de neproprietari în ambele principate a fost determinată de un factor hotărîtor, anume predominanța boerimii mari.

Enumerăm numai cauzele ei: neexistența unor alte instituțiuni sociale puternice, care s'o îngrădească, ca în prelungul veacurilor o monarhie ereditară, ca o burghezie urbană sau o altă clasă de proprietari rurali — precum și o cauză economică:

---

[22]) Astfel hrisov dela Mircea cel Bătrân (fără dată) cu dispozițiunea, că « oricarele va pofti și va iubi din oamenii, carii lăcuescu prin satele boerești mari și mici, ca să meargă în satul mănăstiri (Cozia) să fie slobod de toate dăjdiile și să nu îndrăsnească nimenea a-l opri și a-l sminti până la un păr...» (P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 113). De sigur acei oameni nu pot fi dependenți de proprietari. Act din 1493 dela Vlad Vodă-Călugărul, care dărueşte unor boeri vinăriciul dintr'un sat « însă dela vecinii lor să ia, iar în cel de țară să nu se amestece » (C. Giurescu, *Vechimea Rumâniei*, p. 15). Vezi asemenea actele din 1487—88 şi 1502 — pentru vinăriciu — la nota 20 bis. Act dela Petru Vodă cel Tânăr (1559—1568), prin care învinueşte pe un perceptor, că a pus la siromasi pe nişte « liude » (oameni) dintr'un sat, deşi erau cu « bucate » şi trebuiau să intre la cislă. (I. C. Filitti, *Prop. Sol.*, p. 161). E vorba deci de altă clasă socială, decât de vecini. Acte din 1638 şi 1642 citate de Filitti, *op. cit.*, pg. 161—62 din care reese, că un orăşan din Argeş şi nişte dârvari, ai căror părinți « n'au avut bântuială de rumânie », au devenit rumâni numai de pe urma Legăturei lui Mihai Viteazul. In Moldova, act din 1466 al lui Ştefan cel Mare, în care vorbeşte de oamenii lui din Negoieşti — nu de « susedi » (Bogdan, *op. cit.*, I, p. 95). Act din 1612 al lui Ştefan Vodă Tomşa, prin care scuteşte de dări « pe câți îi va strânge (Danciul Diacul) la satele lui, de prin alte țări... sau măcar din vecinii lui » (cari fugiseră). (Filitti, *op. cit.*, p. 164). Deosebire deci între aceşti vecini şi ceilalți fugari.

fiscalitatea excesivă, ce supunea fără de vreun leac, pe cei mai puțin avuți în mâna celor cu avere [23]).

Rezultatul îl cunoaștem: e Moldova la finitul secolului al XVII-lea, în care o bună parte din pământul țării e în mâna numai a câtorva familii, e țara descrisă de Cantemir în *Descriptio Moldaviae ;* de asemenea în Muntenia în această epocă, care se încheie cu reforma lui Mavrocordat, e crearea unui sistem latifundiar, însă mult mai puțin întins ca în Moldova, dar care tot așa pune politicește țara în mâna câtorva familii.

Predominanța acestei mari boerimi s'a putut face numai printr'o creștere progresivă și nestânjenită a averii sale teritoriale, prin achiziționare de moșii cât de multe. Dar această creștere a averii sale nu se putea îndeplini, decât în dauna micilor proprietari fără bani și fără putere, ale căror moșii marii boeri le cumpărau, profitând de restriștea lor — precum puterea socială a marei boerimi, tindea, printr'un proces logic, să restrângă atât drepturile acelor neproprietari independenți de ei de pe moșiile lor, ce ocupau, subt diverse titluri, întinderi din ele, cât și cele ale muncitorilor coloni ai pământului lor.

Cu drept cuvânt până la Reforma lui Constantin Mavrocordat, deci într'un ciclu, care cuprinde epoca dinainte de Legătura lui Mihai Viteazul, precum și epoca după această Legătură, putem împărți pe neproprietari, în două clase distincte, după rapoartele, ce le aveau cu moșiile proprietarilor: acei, cari aveau un drept de posesie, de sigur ereditar, asupra unor întinderi respective de pe moșiile acele, și aceia, ce fiind în dependență personală a stăpânilor de moșii, nu puteau avea un asemenea drept, deoarece stăteau la dispoziția stăpânilor, cari, dacă le dădeau uneori loturi de cultivat pe moșiile lor, în schimb de redevență în natură, puteau asemenea, după conveniență, să-i mute de pe o moșie pe alta, să-i considere ca o zestre a moșiei, ca «rustici» colonatului

---

[23]) Acest fenomen al predominanței marei boerimi în voevodate e prea cunoscut și e descris de toți istoriografii noștri. Vezi, spre rezumare, I. C. Filitti, *Prop. Sol.*, pg. 112, 119 et sq. *Cursul meu*, pg. 589—90.

roman, sau ca pe o mână de lucru, ce o întrebuințau cum, cât, și unde credeau de cuviință [24]).

In clasa de neproprietari, acei cu drepturi de posesie ereditară în moșiile proprietarilor, intrau — și vom vedea de ce — vlahii din ambele principate, astfel în Moldova «volohove». In Muntenia asemenea, în această clasă, dar cu un drept de posesie, deosebit de acel al vlahilor, intrau colonii proveniți din micii proprietari, cneji, judeci și megiași, cari înainte ca și după Legătura lui Mihai Viteazul își vânduseră ocinele lor și odată cu ele se închinaseră ei însăși cumpărătorilor, ca vecini (pe slavonește), sau ca rumâni (pe românește) [25]). Ei atunci erau legați de pământul, ce-l vânduseră, odinioară al lor, acum al altuia; dânșii se asemănau într'astfel cu colonii romani «adscripti glebae». Urmau soarta lui în mutațiunile lui «inter vivos» sau «mortis causa», în mâinele succesivilor proprietari; se puteau răscumpăra, adică puteau să-și răscumpere ocinele originare dela proprietar, « cnejindu-se » sau « judecindu-se », astfel va să zică, redevenind cneji și judeci, adică din nou mici proprietari și liberi pe deplin.

Drepturile de posesiune ale vlahilor din Muntenia și din Moldova, nefiind de natură colonară, au altă origină și sunt de altă natură juridică. Mai întâi afirmăm drepturile lor de posesiune pe baza libertății, ce le este atribuită de « zakon vlaski », de « jus valahicum » ale textelor latine medievale, astfel de legea vlahă, adică de legea românească. Era legea Vlahilor, adică, în general a Românilor medievali — iar nu aceea numai a colonilor, cum credea Giurescu [26]), care le dădea lor libertatea. Lor, adică clasei sociale, ce o alcătuiau. « Slobod, după legea voloscâim » spun textele aferente.

Căci această libertate, firește, nu se putea înțelege pentru coloni, adică pentru acei, cari se aflau în dependența personală a stăpânilor de moșii, sau pentru acei, în Muntenia numai, ce se închinaseră stăpânului, odată cu vânzarea pământului,

---

[24]) I. C. Filitti, *Prop. Sol.*, pg. 133—134. C. Giurescu, *Despre Rumâni*, p. 23. Rosetti, *op. cit.*, p. 273. *Curs. meu*, p. 644 et sq.; în deosebi p. 651.

[25]) Filitti, *Prop. Sol.*, p. 146 et sq. « Fenomen exclusiv muntean ». *Curs. meu* p. 665 et sq.

[26]) C. Giurescu, *Despre Rumâni*, p. 50 et sq.

de care erau acum legați. Ea nu se putea astfel înțelege, câtă vreme este vorba de vlahi, în documentele interne, decât pentru acei, cari nu se aflau în asemenea dependențe față de proprietar, și cari atunci își posedau ereditar în hotarele moșiei acestuia, întinderile lor respective, delnițe, jirăbii și nive [27]), pe baza de de străveche ocupațiune sau de concesiune, conform tocmai «juri valahico», lui «zakon vlaški» — ce regulamenta, pe temeiuri străvechi, după cum vom vedea, drepturile acestor posesori și îndatoririle lor către proprietar, către stăpânul locului, către veșnicul stăpân, după expresia textelor moldovenești.

Intr'adevăr în sistemul feudal libertatea — și întru cât ne privește, numita libertate, ce o proclamă legea vlahă — este, precum am afirmat-o, în funcțiune de posesiune a solului. O postulează. Cu cât această posesiune este mai deplină, cu atât libertatea este mai mare. Astfel cu stăpânii pe moșii mari și

---

[27]) Despre delniță și jirabie, vezi Filitti, *Prop. Sol.*, p. 158 et sq. R. Rosetti, *op. cit.*, p. 85 et sq. Cronica Vâscanilor. An. Ac. Rom., s. II, t. XXIX, p. 5 et sq. Noțiunea lor nu este precizată. Delniță, după Filitti este «partea unui «proprietar într'un hotar indiviz» în Muntenia, iar jirabia, după Rosetti, are același înțeles în Moldova, ca delnița în Muntenia, pe când după Filitti, ea este o parte a bunului, rezultând din prima împărțire succesorală. Ar trebui mai de grabă să credem, că delnița și jirabia corespunde fiecare cu «mansio» sau «mansus» din diplomatica latină a statelor feudale apusene; în cea ungară sunt pomenite asemenea «mansiones» cultivate de Valahi. E o întindere de pământ de o suprafață, ce nu o putem aprecia, dar care apare, ca o străveche unitate economică în sânul unei proprietăți și posibil calculată pentru subzistența unei familii, cu un înțeles apropiat cu cela de neam, cuprinzând fii și nepoții de fii, conform unei concepții, datând foarte probabil din epoca gentilică (*Curs. meu.* p. 575). Ea poate fi apropiată de «sors» sau «pars» sau încă de «huba» germanică. (A. Meitzen, *Agrarwesen und Siedelungen der West und Ost- Germanen, der Kelten, der Romanen, der Finnen und Slaven*, 1895, I, 74). Hașdeu (*Arhiv. Istorică*, III) socotește în Serbia țarului Ștefan Dușan jirabia (dela sârb. jdreavnie), ca o proprietate uzufructuară în opoziție cu baștina, proprietate ereditară, similară cu «beneficium» apusan (pg. 165 — și enumeră trei categorii de jirăbii: vlastelko (nobilă), popovsko (preoțească) și neropșino (țărănească). E o «terra tributaria» pentru care se datorește o redevență (p. 173).

Lexicul lui Hașdeu e defectuos, căci nu există proprietate uzufructuară, ci posesie uzufructuară, pentru care se poate plăti o redevență recognitivă a proprietății unui terț, asupra bunului uzufructuar. (Nu voim să intrăm în

mici, cari în sistemul nostru feudal [28]) sunt nobili și pe deplin liberi. Iar dacă legea vlahă ne vorbește de libertatea vlahilor, este că aceștia aveau drepturi de posesiune, ce o comportau, care astfel îi apropiau juridicește de stăpânii de moșii și îi deo-

---

discuțiile legiștilor medievali de școală romană, cari vedeau în feud un uzufruct sau altă servitute). Ca constituite de drepturi de posesie — ereditară după tendința sistemului feudal — pot fi într'adevăr considerate jirabia, precum delnița și niva. Și atunci această jirabie, delniță, nivă apare, așa dar, ca denumirea originară a întinderii, în țarina și în vatra satului, aparținând respectiv primelor familii, ce au compus comunitatea de sat, cu drepturile ei respective în proprietatea colectivă a ei — pădure, câmp, seliște, ape, etc., etc. — ca și mansio sau mansus, din diplomatica latină. « Și iar să fie jupânesei Ancăi o delniță cu 12 locuri și cu seliște de casă în satul Bilugeștii din câmp și din pădure și din apă și de pe toate hotarele, pentrucă a cumpărat Frățilă Stolnicul această delniță de moșie mai sus scrisă. (Act din 8 Ianuarie 1644 al lui Matei-Vodă Basarab. Al. Ștefulescu, *op. cit.*, p. 511. — A. Meitzen, *op. cit.*, I, p. 155. Mansul decumat din epoca imperiului roman era de 75 hectare = 300 jugera. Mansul regal carolingian de circa 48 hect.; dar întinderea lui e infinit de variabilă după condițiunile geografice, topografice, de fertilitate a solului, etc. p. 534 et sq.). E logic să admitem, ca delnițele, ce apar, cu prilejul vânzărilor, pe alte nume, decât acele, ale vânzătorilor, să fie ale unor posesori vlahi sau încă săraci sau siromahi, ca acei din actele citate din 1418 și 1481, în lipsă de calificare de vecini. (Astfel în act muntean din 5 Mai 1584: « ... și iar au cumpărat (titularii actului) o delniță și a fost aceea delniță a lui Mihuță ». Act muntean 16 Octomvrie 1642: « ... în zilele... răposatului Alexandru-Voevod (1568—1577) Vâlsan... a vândut două delnițe din Curtișoara Bengăi... delnița Țintei și delnița lui Stanislas... ». Al Ștefulescu, *op. cit.*, pp. 240 și 496). Vezi situațiune similară la posesorii de « tenure », la Gallii din Anglia, după cucerirea normandă (Paul Vinogradoff. *Principes Historiques du Droit*, Paris, 1924, pp. 337 et sq.).

Nivă sau nivie din actul din 1418 (vezi nota 52) pare să exprime o asemenea noțiune. Pe alocuri însă, ca și « pământul » apare ca o subîmpărțire a delniței și a jirabiei (Filitti, *op. cit.*, p. 159. Rosetti, *op. cit.*, vezi doc. sec. XVII și XVIII, p. 98 et sq), desemnând în special ogoarele și locurile de arătură (vezi Al. Ștefulescu, *op. cit.*, pp. 80, 183 etc.).

[28]) Despre concepția sistemului feudal, în sens strict, ca rezultat al evoluției societăților apusene și înțeles, numai, ca o coordonare a rapoartelor sociale, provenită din anarhizarea imperiului carolingian, vezi Filitti, *Prop. Sol.*, p. 109. Vezi în alt sens părerea mea în *Cnejii* (*Chinezii*) *Români*, p. 75: « Sistemul feudal trebue luat într'un înțeles mai larg; acela tocmai de orga- « nizare și de guvernare ale societăților etatice, ajunse într'un anumit stadiu « al lor de evoluție, pe temeiul concesiunii de întinderi de pământ. In acest

sebiau de coloni — « vecini » sau « susedi ». Precum clasa socială alcătuită de dânșii, vlahii, de sigur trebue să fi constituit, în epoca, când se vorbește de dânșii și se afirmă libertatea lor, cătimea cea mai numeroasă a populațiunii voevodatelor, deoarece membrii ei purtau numele însuși de Români, numele curent al celor, ce le locuiau. Astfel « Bodea Rumârul », se deosebește, într'un act (slav) al lui Ștefan cel Mare din 1489, de « Bodea Sărbul » [29]. Astfel într'un asemenea act din 26 Feb. 1620 Gaspar Grațiani acordă un privilegiu de slobozenie, să poată titulara lui « să-și aducă ori câți oameni din alte țări « sau Rus sau Leah sau Vlah » [29 bis].

* * *

Alt argument stabilește și dânsul drepturile de posesiune ale vlahilor, dedus de însăși denumirea lor și care

« scop cuprinde dânsul diverse categorii de concesionari ai solului, cu res-« pectivele lor statute juridice — deoarece pentru organizarea și guvernarea so-« cietăților etatice într'această anumită epocă feudală a evoluțiunii lor, acele cate-« gorii le sunt tot atât de necesare, precum unui stat capitalist, îi sunt nece-« sare pentru administrarea și guvernarea lui, diversele categorii de funcțio-« nari civili și militari. Nu trebue să uităm, că concesiunea de pământ înlocuia « onorariile și salariile, făcând în realitate, din fiecare posesor nobil de pământ, « adică din acel proprietar, care avea în principiu, subt rezerva unor anumite « condițiuni, libera dispoziție a pământului posedat și odată cu dânsa liber-« tatea — făcându-l astfel în primul rând un ostaș al suveranului său — un « funcționar militar al statului, după concepția actuală — iar în al doilea rând, « un administrator al pământului concedat de suveran — deci și un funcționar « civil acolo, unde și atunci, când suveranul nu administra direct prin dregă-« torii lui. Aceasta în privința concesiunilor nobile, cari aveau astfel un ca-« racter militar și administrativ; iar în ceea ce privește concesiunile neno-« bile, roturiere sau colonare ale tenancierilor liberi sau servili, ele prezentau « un caracter specific economic, necesar întreținerii, prin cultivarea solului, « a acestei armături a statului feudal de ostași — funcționari, cu statutul lor « juridic nobil, fundat pe proprietatea pământului, astfel cum era dânsa atunci « constituită ».

[29]) I. Bogdan, *Doc. lui Ștefan cel Mare*, 1913, I, p. 372. « ...Iar hotarul seliștii... merge... până la selistea lui Bodea Sârbul, de acolo tot pe malul Prutului în sus, până la seliștea lui Bodea Rumârul... ».

[29 bis]) « ili ros ili leah ili vlah... ». Ghibănescu, *Surete și Izvoade*, II, p. 320. Act dat « Măricăi, cneaghina răposatului Chiriță biv postelnic și urednicului și vatamanilor lui din satul Mohileni, în ținutul Iașilor... ».

atinge atunci chestiunea originei clasei sociale, ce dânşii o compun.

De sigur, Vlahi şi Volohovi, adică Români, se numeau şi locuitorii băştinaşi ai Munteniei şi ai Moldovei, ai Ardealului şi ai Maramureşului, în epoca formaţiunii respective a principatelor. De descendenţii lor e vorba în actele muntene şi moldovene din secolele al XV-lea şi al XVI-lea, căci după persistenţa denumirii lor în state româneşti nu poate fi vorba de alt cineva. Iar dacă aceşti descendenţi sunt titularii, precum e spus mai sus, ai unor drepturi de posesiune asupra pământului proprietăţilor constituite altora prin hărăzirea domnească, e că temeiul acestor drepturi de posesiune ale lor este de căutat şi de găsit în drepturile ancestrale ale strămoşilor lor asupra pământului acesta. Numai ereditatea acestor drepturi ale Vlahilor contimporani cu fundatorii principatelor, cu Dragoş şi cu Bogdan în Moldova, cu voevozii munteni sau ardeleni din secolul al XIII-lea, — căci chestiunea «descălecării» ardelene în Muntenia este departe de a fi elucidată — numai ereditatea acestor drepturi străvechi poate explica fiinţa drepturilor de posesiune ale vlahilor şi volohovelor din secolele al XV-lea şi al XVI-lea.

Descendenţii au putut avea drepturi de posesiune, după formaţia statelor şi în cuprinsul lor, pentrucă strămoşii au avut drepturi de proprietate, înainte de această formaţie etatică sau încă în momentul ei [30]). Şi lămurim în ce mod.

Pentru această lămurire trebue să avem, mai întâi, în vedere profunda transformare, care a avut loc în sânul societăţilor româneşti cis-carpatine, deoarece, prin fundarea statelor — a voevodatelor Munteniei şi Moldovei — ele treceau din forma gentilică, în care fiinţaseră până atunci, în forma etatică, în care urmau să trăiască. Şi odată cu această transformare şi cu prilejul ei s'au schimbat concepţiile asu-

---

[30]) Despre existenţa proprietăţii în forma comunităţii de sat, dar de un tip deosebit de comunităţile de sat ale zadrugei sud-slave sau ale mirului rusesc, la societăţile româneşti înainte de fundarea principatelor, vezi Sebastian Radovici, *Moşnenii şi Răzeşti*, Bucureşti, 1909, pg. 13 et sq. Lucrarea mea, *Cnejii* (*Chinezii*) *Români*, p. 53 et sq. *Curs. meu*, p. 518 et sq.

pra rapoartelor oamenilor cu pământul și modurile de posesiune ale lui. Au intervenit alți factori, precum vom vedea.

Până atunci societatea, mai bine zis, societățile gentilice ale Vlahilor au comportat, ca toate societățile gentilice ale popoarelor arice, în stadiul agricol imediat premergător organizațiilor etatice, de sigur drepturi de proprietate ale capilor de familie, ce ființau în forma proprietății familiale, compunând împreună o comunitate de sat, subt un cneaz sau un judec. In această formă a proprietății familiale capul de familie vlah, membru în comunitatea de sat, ce o alcătuia gensa — « gintul » său, după un străvechiu cuvânt românesc dispărut [31]) — era stăpân pe pământul lui, precum în epoce similare de evoluție socială, au fost proprietari ai solului capii de familie ai genselor romane și elenice, germane și slave, celte și hinduse.

Această afirmație a noastră nu o întemeiem pe vreun act, pe vreo știre scrisă, căci n'avem nicio scriptură rămasă din timpurile ante-etatice ale principatelor, fie documente, fie, ca pentru Celți și Germani, culegeri de legi [31 bis]). Dar nu e mai puțin adevărat, că ar fi absurd, în lipsa aceasta de scripturi, să negăm ființa unui stadiu gentilic al societăților românești. Și să ne fie permis cu acest prilej a intercala aci o observație de metodologie.

Susținem, că întru cât privește fenomenele sociale, ce fac parte din disciplina Istoriei, deci astfel, cele, ce intru

[31]) Vezi în Psaltirea Scheiană ed. I. A. Candrea, 1916, II, într'altele p. 92.9. « Pureți inrema voastră in sila lui și împărțiți casa lui, ca să spureți in gintu altu », p. 144.15. « Se graiiu spușu așa: cest gintu fiilor tăi, cum me svătuiiu », etc., etc. Vezi Tiktin, *Dicționar etimologic*, în ce înțeles de descendență trebue luat gintu în locuțiunea de « gintu și gintu », deseori întrebuințat în Ps. Sch. — adică de slav, « ot roda vu rod ». In *Codex Sturzanus*, p. 449. ap. Tiktin, « Plângeți după mine fraților și soții mei și gintul și cunoscuții mei ». Intre soți și cunoscuți gintul nu poate avea decât înțeles de alcătuire restrânsă. Pe aiurea are însă și înțeles mai larg de popor în Ps. Scheiană. Vezi p. 88: « Pomeniră numele tău în toate ginture ginture ».

[31 bis]) Singurul act, care, la cunoștiința noastră, relatează ființa de cneji români, înainte — dar aproape — de fundarea primului voevodat românesc, e diploma regelui Bela IV din 1247; dar, precum se vede, nu emană din însuși sorginte românesc, și atunci gentilic. Vezi în privința ei, ai mei *Cn. R.*, pg. 17 et sq.

în domeniul Istoriei Dreptului, se pot face afirmări în afară de cele, întemeiate pe texte scrise — când aceste afirmări ale cazurilor respective se bazează pe situațiuni întotdeauna similare aiurea. Și trebue ținut seamă, că similitudinea situațiunilor sociale este deseori impusă de identitatea fenomenului juridic. Iar din comparația fenomenelor sociale, din similitudinea evoluției lor, se pot reconstitui, în lipsă de știri scrise sau din interpretarea sociologică de sărace știri, stări de fapt și așa dar stări de drept.

Pe căile deducțiunii și ale analogiei se poate atunci ajunge la rezultate certe — pornind dela premisele confirmate, ce ni le dă repetarea și conexarea unor fenomene sociale — precum fragmentul dintr'un schelet permite reconstituirea întregului schelet, din cunoașterea legilor structurii sale. Astfel niciun text nu ne arată ființa societăților gentilice românești; dar ele au existat, pentrucă peste tot aiurea, au existat, ca fenomen general, la toate rasele arice, aceste societăți și ele au premers statului; astfel, în toată diplomatica noastră, cneazul nu ne este cunoscut, decât ca un personaj etatic de către acte etatice și nimic nu e scris despre dânsul, ca de o căpetenie de gensă; dar această situațiune originară a lui reese din existența sa concomitentă cu aceea a « ginturilor » vlahe, ce necesitau o conducere, precum din adeverirea lui de cap, deseori de fundator de sat [31 ter]); astfel, în absența de texte despre gensele vlahe carpatice, deși nimic nu stă scris despre organizarea lor, totuși se poate afirma, că, precum aveau în fruntea lor o căpetenie, cneazul — sau, probabil, judecul — ele erau alcătuite de capi de familie, liberi și proprietari și din alte elemente inferioare și dependente de aceștia — elementele colonare — pentrucă aceasta era organizarea societăților gentilice arice [32]). Și se

---

[31 ter]) Despre cnez, căpetenie de gensă, S. Radovici, *op. cit.*, p. 18. Ai mei *Cnejii Români*, p. 61 et sq. *Curs. meu*, p. 438 et sq. Despre cneji sau juzi, fundatori de sate, vezi ai mei *C. R.*, p. 26, nota 74 și pp. 207—8, notele 603 și 605, p. 227, nota 661.

[32]) « Dar este evident, că toate popoarele, care s'au perindat și pe la noi, aveau căpetenii, aveau oameni liberi și aveau supuși » (Filitti, *Prop. Sol*, p. 73). Despre diversele clase sociale ale societăților gentilice, vezi operile lui Summer-Maine. Intr'altele *Études sur l'Histoire de Droit*, 1889, p. 221:

pot cita şi alte exemple. « In circumstanţe asemănătoare, scrie Dareste, s'au născut instituţiunile, şi în tot locul au trăit în condiţiuni asemănătoare »[32 bis]).

Revenind acum la subiectul nostru — la origina drepturilor de posesie ale vlahilor etatici — trebue să examinăm, în acest scop, transformările, cari le-a adus fundarea statului — am spune mai precis necesităţile fundării statului — în regimul proprietăţii aşa cum exista atunci, înainte de dânsul.

Un factor a dominat aceste transformări, anume concepţia unui monarh, care întrupa statul şi căruia, conform ideilor feudale apusene, existente în anumită formă în Ungaria [33]), îi era atribuit, ca un patrimoniu, ca o ocină a lui [34]), întregul pământ al statului, fundat — « descălecat » — de dânsul. In vir-

« Sunt probe în abundenţă, că Europa occidentală în momentul feudalizării sale, era plină de clase aservite ». Despre colonatul la Germanii gentilici, vezi Brunner, *Deutsche Rechtsgeschichte*. Leipzig, 1887, I, p. 103. Asemenea Hans Planitz, *Germanische Rechtsgeschichte*, 1937, pp. 15 şi 75. La Celţii gentilici, Arbois de Jubainville, *Recherches sur l'Origine de la Propriété Foncière en France*, Paris, 1890, despre existenţa în Irlanda înainte de secolul X, după Senchus Mor şi alte vechi scripturi juridice, a unei vasalităţi, care se compunea din vasali liberi (soer-chele) şi vasali lipsiţi de libertate (doer-chele). Vezi asemenea Cesar *De Bello Gallico* (VI. 13.2—15.2), despre diverse clase sociale în sânul populaţiunilor galice.

[32 bis]) R. Dareste, *Nouvelles Études d'Histoire du Droit*, Paris, 1902, II, p. 356.

[33]) Despre concepţia patrimonialităţii atribuită suveranilor în Apusul feudal, vezi *Curs. meu*, p. 398 et sq. In deosebi Leon Duguit (*L'État, le Droit Objectiv et la Loi Positive*, Paris, 1901, p. 329 et sq.). « Printr'o lucrare îndelungată, care are loc în toată Europa, care în deosebi în Franţa este activă şi interesantă, regii şi legiştii construesc puterea suverană a principelui; dar această putere politică va păstra caracterul feudalităţii, va rămâne proprietatea personală a principelui... Aceşti câţiva legişti ai vechii Franţe, cari au scris despre dreptul public, au pus neted în relief acest caracter patrimonial al puterii publice ». Despre concepţia patrimonialităţii atribuită suveranului maghiar, vezi Akos von Timon, *Ungarische Verfassungs- und Rechtsgeschichte*, Berlin, 1904, p. 186 et sq. Peter von Vàczy, *Die erste Epoche des ungarischen Konigstums*. Pècs-Funfkirchen, 1935, pp. 44—45. In general asupra bibliografiei acestei chestiuni, vezi ai mei *Cn. R.*, p. 71 et sq.

[34]) Despre concepţia patrimonialităţii asupra întregei ţări atribuită domnilor munteni şi moldoveni, vezi *Curs. meu*, p. 481 et sq.; studiul meu în *Conv. Lit.*, 1934, Nr. 3. *Formarea Proprietăţii în Principate.*

tutea acestui drept de proprietate asupra întregului pământ al țării, pe bază deci de dominiu eminent, domnul făcea concesiuni dintr'însul respectivilor titulari, subt formă de donațiuni din a sa poruncă sau milă. Ca în Ungaria, de unde voevozii întemeietori au luat concepția drepturilor lor asupra pământului țării [35]), proprietatea nu avea alt titlu, decât numai donațiunea monarhului, care, dacă dăruia dominiul util donatarului, păstra asupra lui dominiul eminent, cu drepturile sale aferente de retract, în diversele lui cazuri [36]). Titlul proprietății, în principiu ereditar, trebuia reînoit, conform concepției feudale, la o schimbare a părților — a domnului, ca și a titularului proprietății [37]).

Vezi între altele, pentru expresia, de ocină însăși acte ale lui Alexandru cel Bun, din 1400: « ...am dat și am miluit pe sluga noastră, credinciosul boier Dan Vameșul, din a noastră dreaptă ocină și moșie,... un loc de 6 sate într'un hotar »; din 1411 (actul de vasalitate către Vladislav regele Poloniei): « ...Dacă Domnitorul nostru Craiul, nu ne va face nici o nedreptate, în țara noastră și în ocina mea și în toate hotarele mele... » (Costăchescu, *op. cit.*, I, p. 32; II, p. 637). Se pot da și alte exemple. Pentru o expresie similară în act din 1427 al aceluiași domn: « ...și am dat în pământul nostru (acestui adăvărat sluga noastră Onicico), un sat la Cârligătura, unde este casa lui... » (Costăchescu, *op. cit.*, I, p. 199).

[35]) *Curs. meu*, p. 481 et sq. Ca și suveranii unguri, domnii români se considerau ca singurii îndrituiți de a da un titlu legal proprietății în actul de donațiune al lor către titular — juridicește o concesiune ereditară a *dominiului util* — fie acest act, titlu de concesiune inițială, fie o confirmare a unei concesiuni. Ca și regii unguri posedau, ca dominiu util tot pământul, ce nu fusese concedat, astfel braniștile, pustiurile (locurile nepopulate) și satele care, nefiind încă ale cuiva, erau ale suveranului; precum și locurile și ocoalele (pertinențele) castrelor, ale orașelor și ale târgurilor. Așa se explică de ce locurile târgurilor erau denumite « gospod », domnești, în târzia noastră diplomatică.

[36]) Astfel în Muntenia în cazurile de retract suveran, ce constituesc instituțiunea preadalicei, de origine ungară, precum o indică numele ei. Vezi *Curs. meu*, p. 538.

In principiu preadalica se exercita în beneficiul domnului în caz de lipsă de erezi direcți masculini, bunurile rurale revenindu-i în acest caz, întorcându-se astfel la origina lor.

Instituțiunea preadalicei, descoperită de Nădejde, comentată de Filitti, este însă prea puțin cunoscută.

[37]) Diplomatica ambelor principate e plină de confirmări și reconfirmări ale titlurilor de proprietate. Astfel spre pildă, în Muntenia, bunurile mănă-

Dar dacă, cum am văzut mai sus, cunoaştem numele titularilor de proprietăţi, se pune chestiunea; ce erau ei şi care le era origina?

* * *

O întâmplare fericită a făcut să ne parvină o însemnată câtime de acte din epoca formaţiunii şi organizării statului moldovenesc; mai ales acte din epoca lui Alexandru-cel-Bun şi a urmaşilor săi. N'am avut acelaş noroc cu actele muntene, pierdute pentru noi, ale epocei analoage de formaţie şi organizare, întâmplată cu un secol înainte, în celălalt voevodat românesc. Dar ţinând seama de această diferinţă de

stirii Cozia, îi sunt donate şi confirmate prin actele următoare ale domnilor succesivi: actele lui Mircea cel Bătrân din 20 Mai 1388 (două acte), 4 Spt. 1389, 1402—1408, 1408—1418 (trei acte, dintre care, unul cu Mihail Voevod, co-regent); actul lui Mihail Voevod din 22 Iunie 1418; actele lui Radu Voevod (Praznaglava) din 1 Iunie şi 19 Iunie 1421; actele lui Dan II Voevod din 28 Feb. şi 12 Dec. 1424; actele din 15 Ian. 1432 şi 25 Iunie 1436 ale lui Alexandru Aldea Voevod; actul lui Basarab Voevod din 9 Ian. 1443; actele lui Vladislav II Voevod din 5 Ian. 1450 şi din 7 Aug. 1451, etc., etc. (în P. P. Panaitescu, *Doc. Ţării Româneşti*, I). In Moldova, de exemplu, un act al lui Alexandru cel Bun, din 1424 dărueşte popei Iuga, fratelui său Nan şi descendenţilor săi, satul Buciumeni; satul este confirmat popei Iuga de către Ştefan II Voevod prin actul său din 1434. In 1437 Ilie şi Ştefan Voevozii întăresc boerului Mihai din Dorohoi cele 52 de sate, pe care le avea cu privilegiu dela Alexandru cel Bun, părintele lor (Costăchescu, *op. cit.*, I).

Exemplele se pot multiplica în cursul diplomaticei ambelor principate. Pe de altă parte confirmările de mutaţiuni între vii sau din cauză de moarte, făcute tot subt formă de donaţie în ambele principate, dovedesc necesitatea lor la schimbarea titularilor bunurilor. E de observat asemenea, că întărirea domnului moldovean sau muntean, a unui bun existent, ca proprietate în mâna titularului său, implică concesiunea lui iniţială din partea unui domn precedent, şi astfel necesitatea acestei întăriri din partea domnilor, ce-i urmează.

O altă dovadă a acestei necesităţi de reînoire a titlului de proprietate prin fiinţa unei părţi nouă — necesitate logică, fiind dat concepţia patrimonialităţii în beneficiul domnului, astfel al domnilor, ce se succed pe tron — e formula tipică din acte, prin care se prevede o reînoire sau o respectare a donaţiunii din act, deseori însoţită de blestem în contra celuia dintre domni « sau din neamul nostru sau din alt neam », cum grăiesc textele, care ar « strica dania ». Evident, că dacă reînoirea actului — adică a titlului juridic — n'ar fi necesară, nu s'ar fi luat această măsură în contra unui eventual refuz al ei.

timp, constatăm o asemănătoare stare a proprietății în Muntenia, cu aceea, care reese din actele moldovene.

Se observă din studiul acestora creearea succesivă în Moldova de către domni, prin concesiunile lor, numai a unei proprietăți mari și existența — concomitentă cu această creeare — a unei similare mari proprietăți, constituită asemenea anterior prin concesiuni domnești [38]). Se poate astfel afirma, că primii domni moldoveni n'au creeat o proprietate mică, o proprietate analoagă cu aceea, care apare mai târziu odată cu durata sta-

[38]) Din 60 de documente ale diplomaticei Moldovei, cele mai vechi privitoare la donațiuni inițiale sau la confirmări de proprietăți ale laicilor, sau încă la mențiuni de proprietăți laice din acte privitoare la mănăstiri, găsim mai întâi 55 de documente cu mențiuni de cel mult 2 proprietari pe un singur bun, cele mai multe (51) arătând un singur proprietar pe un bun sau pe mai multe bunuri (sate și locuri) — apoi 4 documente relatând mai mult de 2 proprietari pe un sat, dar menționând unul (Nr. 13 din 1400) calitatea de boer a unui proprietar și celelalte trei, că părinții sau părintele au stăpânit câte un sat (Nr. 63 din 1427; nr. 66 din 1428 și nr. 78 din 1428), în fine un document (nr. 4 din 1393), relatând 5 frați donatari ai unui sat, dar în același timp, făcând mențiune de mai multe sate ale unui singur proprietar (Radomir).

Din descriminarea mai preciză a celor mai sus arătate 51 de documente relative la proprietăți, din care unele menționează un singur sat sau un singur loc, adică o proprietate lipsită de locuitori, aparținând unui titular, dar cele mai multe enumeră mai multe sate și locuri, ca proprietăți unui singur titular, reese și mai puternică dovada unei mari proprietăți, ca normă inițială a formării proprietății în Moldova. Enumerarea documentelor e următoarea:

Acte arătând un singur proprietar pe un singur bun sau pe mai multe bunuri: doc. nr. 1 din 1374; 3 din 1392; 6 din 1399; 7 din 1399; 8 din 1399; 9 din 1400; 10 din 1400; 11 din 1400; 14 din 1400; 18 din 1406; 20 din 1407; 22 din 1409; 27 din 1410; 30 din 1411; 31 din 1411; 33 din 1412; 34 din 1412; 35 din 1413; 36 din 1414; 37 din 1414; 38 din 1414; 41 din 1415; 43 din 1418; 44 din 1419; 45 din 1420; 49 din 1422; 50 din 1423; 51 din 1423; 52 din 1423; 53 din 1424; 56 din 1425; 57 din 1425; 58 din 1426; 59 din 1426; 60 din 1427; 64 din 1427; 65 din 1427; 67 din 1428; 68 din 1428; 69 din 1428; 70 din 1428; 72 din 1428; 73 din 1428; 74 din 1428; 75 din 1428; 76 din 1428; 77 din 1428; 79 din 1429; 80 din 1429; 82 din 1429—32; 83 din 1429.

La aceste 51 de acte se adaogă următoarele, care arăt doi titulari ai unui singur bun: nr. 12 din 1400; 42 din 1418; 55 din 1424; 61 din 1427.

Printre documentele arătând 2 proprietăți pe un singur bun se află și documentul nr. 53 din 1424. Insă deoarece titularii lui, popa Juga și fratele

tului, ca în epoca lui Ştefan cel Mare [39]), se continuă de atunci înainte şi al cărei titular e megiaşul şi răzeşul. Astfel proprietatea megiaşilor şi răzeşilor, ce posedă cătimi respective din pământul unui sat. O asemenea proprietate ţărănească nu există, în epoca descălecării şi a organizării sociale a Moldovei, ci satul sau locul — adică o întinsă suprafaţă de pământ rural, fără menţiune de locuitori [40]) — apare întru câtva ca unitate de măsură a donaţiilor domneşti. Un sat — adică tot pământul de culturi diverse ale acestui sat — comportă în general cel mult doi cneji sau alţi doi proprietari. Iar când stă scris în acte, că

---

său pan Nan, sunt arătaţi aiurea (acte nr. 73 din 1428 şi nr. 96 din 1431 între altele), ca proprietari de mai multe bunuri, actul în chestie din 1424 nu poate dovedi pe popa Juga şi pe pan Nan, ca ambii titulari numai ai unui singur bun.

II. Acte relatând mai mult de 2 proprietari pe un singur bun.

Nr. 4 din 1393; 13 din 1400; 63 din 1427; 66 din 1428; 78 din 1428.

Vezi în această chestiune a normalităţii regimului proprietăţii mari în prima epocă a statului Moldovei, în lucrarea mea *Despre Prerogativele Marilor Boeri Moldoveni înainte de Ştefan cel Mare* (în curs de apariţie, Prinos C. Stoicescu), analiza actului din 19 Septemvrie 1436 de omagiu al marilor boeri moldoveni către regele Poloniei, Vladislav II, ce dublează actul de omagiu, către acel rege, al domnului lor, Ilie I Vv, ca vasal faţă de suzeranul său — în deosebi notele 42 şi 44.

[39]) Vezi I. Bogdan, *Doc. lui Ştefan cel Mare ;* între altele un act din 1467, prin care confirmă lui Toma, Jurja şi Fedca, fiii şi fiică lui Marmure, stăpânirea peste satul de baştină, Mărmurenii pe Bărlăzeni, unde sunt casele lor (I, p. 118). Act din 1468 de confirmare lui Francu şi celor 3 fraţi ai lui de stăpânire peste satul lor de baştină Franceşti pe Cârligătura (I, p. 127). Actul 1490 de confirmare celor 2 fete ale lui Mircea Ciucescul a satului Mirceşti, celor 3 fii lui Danciul Ciucescu, a satului Dănceşti, celor 4 fii lui Paşco, a satului Paşcani, celor 3 copii ai Marei, unui alt sat (I, p. 131). Act din 1495 de confirmare celor 23 de descendenţi ai lui Pântece, fraţi, veri, nepoţi, a ocinei lor, 2 sate jumătate şi o jumătate de moară (II, p. 248). Sunt şi alte exemple.

[40]) Vezi între altele, pentru noţiunea locului, Costăchescu, I, *op. cit.* Act din 1400 cca. al lui Iuga Voevod (p. 26). Act de donaţie din 1400 al lui Alexandru cel Bun, cu menţiunea de « loc de 6 sate într'un hotar », spre deosebire de sate, care, în mod obişnuit, se pomenesc fără alte menţiuni (p. 31). Act identic din 1406 al aceluiaş domn, cu menţiunea « hotarul locului acelui pustiu să fie, cât va putea să stăpânească din destul pentru un sat » (p. 51). Act identic din 1412 al aceluiaş domn cu menţiune: « un loc pustiu, ca să-şi facă lui un sat » (p. 97). Act identic din 1428 al aceluiaş domn cu menţiune: « un loc din pustiu... să-şi aşeze sat » (p. 209). Act identic din 1429 al aceluiaş domn, cu menţiune: « iar hotarul acestor 3 locuri de pustie, cât vor putea să trăiască 3 sate îndestul » (p. 279).

domnul dă unui boer un sat, unde « este » sau « sunt » cneji preexistenţi, aceasta nu poate însemna, decât că boerul are dreptul să-şi apropprieze, prin defrişări şi desţelinări din branişte şi din pustiu — ce, conform legii aparţin domnului — vecine de sat sau încă din întinderile necultivate ale acestui sat, pământul proprietăţii sale [41]). De obiceiu satul sau satele sunt date de domn unui singur titular, fie, că aceste donaţiuni sunt formule de confirmări ale unei proprietăţi anterior existente,

[41]) E singura explicaţie, ce o pot da menţiunii, în acte de constituire sau încă de confirmare de proprietăţi, despre existenţa, în momentul hărăzirii actului, de cneji sau de juzi în însăşi satele sau ocinele donate sau confirmate. Cnejii şi juzii — ce nu trebuesc confundaţi, aceştia din urmă, cu judecătorii existenţi în principate, ca dregători localnici (vezi proclamaţia lui Ştefan cel Mare din 1481 către toţi boerii mari şi mici, toţi judecii — sl. judeţem — toţi judecătorii — sl. sândiam — şi toţi siromahi din tot ţinutul Brăilei şi Râmnicului. Bogdan, *op. cit.*, II, p. 362) — cnejii şi juzii sunt după părerea noastră, foaste căpetenii gentilice, ce au devenit în urma fundării statului moldovenesc — cât şi muntenesc — prin donaţiunea domnească, proprietari respectivi peste întinderile stăpânite, în epoca gentilică, de membrii liberi ai comunităţilor de sate, ce alcătuiseră « ginturile » conduse de ei; aceştia vor fi, precum vom vedea « vlahii » de pe proprietăţile lor. (Vezi în sensul transformării cneziaturilor — a întinderilor de subt un cneaz — in « beneficium », S. Radovici, *op. cit.*, p. 24). Formaţiunea proprietăţii, a cărui titular devine cneazul, am explicat-o în lucrarea mea, *Cnejii Români* (I, 1938, pg. 98—105), când am lămurit transformarea chinezului ardelean în nobil rural al regatului maghiar. Concepţiile şi necesităţile sociale, ce au cauzat acel processus, sunt în principiu aceleaşi în Ardeal, ca în voevodatele româneşti; sunt diferenţe, ce le voiu explica, când le voiu expune în timp şi loc în volumul II al lucrării. Dar ele nu importă aci.

Asupra statutului de nobil — şi astfel de om liber şi proprietar — al părtaşilor unei anumite clase de cneji ardeleni nu poate fi dubiu (vezi lucrarea mea *Cn. R.*, cap. III—IV—V; asupra statutului atât al cnejilor, cât şi al judecilor munteni, vezi de asemenea Filitti, *Solul*, *op. cit.*, p. 64 et sq.).

Aceştia din urmă sunt cu toţii nobili, având un identic statut juridic cu al boerilor munteni, cu cari se confundă în ceea ce priveşte pe boerii mici, în secolele XVI şi XVII (C. Giurescu, *Despre Boieri*).

Această situaţiune identică de proprietari a chinezilor ardeleni nobili şi a cnejilor şi judecilor munteni, ca rezultat al unui processus social, ce l-am explicat, constitue o puternică prezumpţie a unei identice situaţiuni de stăpâni de pământ a cnejilor moldoveni, căci e mai logic de admis un similar proces de evoluţiune al societăţilor gentilice în Moldova, ca în celelalte două ţări româneşti, decât de a căuta altă explicaţie a fiinţei lor, a vedea într'înşii dregători domneşti, cum îi arată Bogdan (*op. cit.*, p. 18) şi Filitti (*op. cit.*,

fie, că sunt concesiuni inițiale din moșii personale ale voevodului sau din braniște și din pustiuri, sau încă ale unor pro-

p. 68) — fiind dat identitatea cauzelor, ce l-au provocat, atât în Ardeal și în Muntenia, cât și în Moldova, anume: întemeerile unui stat maghiar și a două state românești, ce au transformat societăți gentilice preexistente ale aceluiaș popor « vlah », subt imperiul acelorași concepții.

Faptul ridicării de sate de către cnejii și judecii fundatori ai lor, în voevodatul Moldovei, îi arată pe de altă parte, ca proprietari, stăpâni ai locurilor — după expresia textelor moldovene — pe care tocmai se clădesc satele. Căci e peremptoriu, că în epoca organizării statului moldovenesc — astfel a primului secol al existenței lui — dânșii în calitate de stăpâni ai locurilor pot și au interes să populeze ocinele lor (vezi în *Cn. R.* al meu, nota 74, p. 26 despre cneji și juzi arătați ca fundatori de sate). Această fundare de sate nu e treabă, cum s'ar spune, de dregători, ci de proprietari, cum reese și pentru boeri, din diplomatica ambelor țări. Proprietarul are pământul la dispoziție, nu dregătorul. Iar dacă ne punem în ipoteza, foarte puțin probabilă, că toate satele, ce s'arăt a fi fost, după nume sau după alte indicații, fundațiuni cnezești sau judecești, au fost întemeiate înainte de descălecare, atunci cade dela sine teoria, că fundatorii lor ar fi fost dregători ai domnului. In cazul acesta, moștenitorii lor, cnejii și judecii din epoca descălecării, au devenit mai curând proprietari, decât dregători, precum am spus-o. Și adăogăm, că e greu de admis, ca dânșii să fi devenit, într'un răstimp foarte scurt, de o jumătate de veac — primul document, care relatează, că « este » un jude, datează din 1409 — din căpetenii gentilice dregători localnici ai domnului. Transformarea aceasta nu e logică, căci nu e conformă noțiunii de preeminență personală a căpeteniei, ce fusese fiecare din cnejii sau juzii, preeminență, ce ei tindeau firește să o păstreze, dar care nu putea fi păstrată, decât pe temeiul unei stăpâniri de pământ, conform concepției feudale a epocei. Preeminența locală o avea atunci, nu dregătorul local, ci proprietarul, stăpânul locului, cum i se spunea. Nu începuse încă în epoca, ce ne ocupă, fărămițarea bunurilor, ce a inferiorizat, a țărănit pe mulți dintre descendenții proprietarilor inițiali. Și nu e niciun temei să admitem, că denumirea de însemnată nobleță, ce se dădea soțiilor marilor boeri moldoveni, anume aceea de « cneaghină », să fi provenit dela denumirea anterioară a soțiilor unor mici dregători domnești. Insă origina ei dela denumirea soției unei trecute și importante căpetenii sociale e logică.

Ar mai trebui să afirmăm, pentru a admite teoria dregătoriei cnejilor și juzilor, după o jumătate de secol dela descălecarea statului moldovenesc, că domnul își avea în marile proprietăți — căci referitor la ele sunt dânșii menționați — dregătorii săi, ce administrau și judecau în numele lui. Dar această afirmație n'o putem de loc face.

Cât despre interpretarea lui Bogdan a actului din 1437 al voevozilor Ilie și Ștefan, prin care se confirmă boerului Mihail din Dorohoi 52 de sate (*op. cit.*, pg. 17 și 18) și în care defunctul profesor vedea în toți aceia, cari

prietăți vacante prin dezerență sau rebeliune, și ajunse astfel în dominiul util domnesc.

Actele muntene contimporane, deși se referă la un alt stadiu de evoluțiune socială — căci se petrecuse în Muntenia epoca

sunt menționați, că *sunt*, *au fost*, *șed* sau *au șezut* (sunt 22 de nume, dintre care 3 la plural, arătând astfel o familie, compusă din desendenții unui autor comun), « foști sau actuali cnezi, judeci, ori vatamani, cari administrau sate « domnești și cari în parte continuă să administreze și după ce ele au fost « dăruite boierului Mihai », — această interpretare n'o putem admite, pentrucă mai întâi nu vedem, în toți aceștia, cneji, juzi și vatamani, deoarece ar fi surprinzător, ca la toți aceștia cancelaria domnească să le fi omis titlul, în afară de al unuia dintre ei, cneazul Simion din satul Caragini; iar în al doilea rând, observăm, că mențiunile celor 3 nume la plural, « unde sunt Caraguvnicii », « unde șed Grabouții », « unde au șezut fii lui Cosco », arăt prin impreciziunea lor, numele unor neamuri, iar nu al unor dregători, al căror număr și nume ar fi trebuit precizate; și în sfârșit, că tocmai teoria existenței unor dregători domnești în concesiunile marilor proprietari, trebuește dânsa în prealabil dovedită. O simplă enumerare a unor personagii, ce nu poartă, în afară de unul, titlul lor respectiv, nu poate constitui un argument, că dânșii sunt dregători domnești.

Mai curând vedem în toate aceste mențiuni ale celor, ce fără de titlu *sunt* sau *au fost*, *șed* sau *au șezut*, — ce dispar apoi treptat în diplomatica Moldovei — denumirea descendenților unor fruntași gentilici, din afară de cneji și judeci, și ajunși proprietari în epoca descălecării, prin confirmarea de către domn, pe calea procedurii obișnuite, a unei întinse stăpâniri, anterioare lui, de pământ.

De sigur omisiunile titlului de cneaz sau de jude au fost posibile, dar nu le putem admite, ca regulă generală în favoarea titlului lor. Din contra e logic să credem, că repetarea omisiunilor arată inexistența în general a titlului.

Vom reveni în timp și loc asupra chestiunii semnificării lui vataman.

E necesar — odată eliminată teoria existenței cnejilor și juzilor moldoveni, ca dregători — spre a da o lămurire acestei nepotriviri aparente a unei concesiuni domnești, în favoarea titularului ei, astfel a unei donațiuni sau confirmări a unei proprietăți asupra unui bun — unui sat — comportând în acelaș act, o altă proprietate anterioară a cneazului, a judelui sau încă a unuia fără titlu desemnat, respectiv că *e* sau *a fost* într'acel bun sau sat donat sau confirmat altuia — e necesar să ne facem o imagine de ce era Moldova descălecării, ca înfățișare a naturii.

Centrele omenești erau rare; populația puțină. Codrii, locurile sălbatice, neapte niciunei culturi, erau întinse și ele ocupau spațiul cel mai mare. Culturile agrare sau pastorale se făceau în jurul satelor și erau de suprafață mică, față de braniștele și de pustiurile înconjurătoare. Iar pădurile și întinderile sălbatice, pe care satele le considerau, ca ale lor, prin îndeplinirea unor drepturi de rudimentare exploatare, covârșau culturile lor.

de organizare socială, analoagă cu aceea a actelor moldovene pomenite — ne indică asemenea creearea și existența unei mari proprietăți inițiale[42]). Mica proprietate, care începe să apară în secolul al XV-lea, își are astfel origina în fărămițarea marii proprietăți, ca aceea a megiașilor și a răzeșilor moldoveni.

Asupra acestora — asupra suprafețelor arate sau pășunate — precum asupra unei câtimi oareșicare din păduri și locuri necultivate, și a văzut proprietatea constituită de către domn cneazul, judele sau fruntașul gentilic, în momentul descălecării, în satul, ce-l conducea sau în care avea un loc excepțional. Dar donațiunea domnească către cel, care *a fost* atunci — cneaz, jude sau fruntaș — nu a cuprins toate locurile împădurite sau pustii dimprejur, ce satul le considerase, prin uzanță, cu ale lui. Și asupra acestor locuri, care nu intraseră în concesiunea domnului către cel, care *este* sau *a fost*, — cneaz, jude sau fruntaș fără denumire — poartă atunci donația domnească către boer.

Boerul urmează astfel să purceadă la apropriațiunea acestor întinderi împădurite și pustii, prin punerea lor în cultură, conform economiei timpului, făcând din ele terenuri arabile — țarine — pășuni și fânețe. Pădurea, ce rămânea în picioare, locurile, ce nu le putuse pune în valoare, continuau să ființeze în cuprinsul proprietății sale. Ele împreună cu țarina, cu câmpul, cu fânețele, cu apele completează aspectele economice diverse ale proprietății boerului, așa cum rees din acte. Pentru transformarea în culturi a pădurii și pustietăților, el a putut dispune de oamenii satului existent, în proprietatea aceluia, care *este*, ca cneaz, ca jude, ca vataman ori ca personaj de seamă de obârșie gentilică fără titlu — sau încă de acei oameni, pe care i-a chemat în accst scop, « vlahi » sau « susedi », ca să întemeeze sate nouă. (Vezi într'un sens analog nota 40).

Intr'un sens asemănător — dar nu identic, căci situațiunile nu sunt aceleași — a putut, după cucerirea normandă a Angliei, « lord« -ul, stăpân al « manor »-ului, să-și apropieze, prin munca oamenilor săi, în primul rând al colonilor, trecuți într'un anumit registru (« copy », de unde numele lor de « copyholders ») terenurile inculte ale bunului, ce-i fusese concesionat prin hărăzirea regală. (Vezi H. Summer, Maine, *Études sur l'Histoire du Droit*, 1889, Paris. *Origines de la Féodalisation*, p. 172 et sq. *L'Ancien Droit et la Coutume Primitive*, Paris, 1884, p. 403—4).

Rezumăm aci o teorie, ce o vom expune subt toate aspectele ei în timp și loc.

[42]) Vezi P. P. Panaitescu, *Documentele Țării Românești*, 1938.

Stabilim aceeași discriminare, ca la nota 38. Din 60 de acte din cele mai vechi relative la donațiuni inițiale sau confirmări de proprietăți ale titlurilor lor laici, sau încă privitoare la mânăstiri, numai întrucât comportă mențiuni de proprietăți laice, aflăm 40, relatând existența de cel mult 2 proprietari ai unui singur bun — sat, seliște, munte — cele mai multe arătând un singur proprietar al unui sau al mai multor bunuri; și 20 acte dovedind mai mult de 2 proprietari ai unui singur bun.

Atunci așa fiind — fiind dată absența micei proprietăți, ca regulă generală în epoca formațiunii statelor, când domnii creează tipul proprietății etatice — logic se poate afirma, că n'au existat atunci, decât mari proprietari, boeri, judeci și cneji, adică în general elementele superioare ale societății, din care cei mai puțin înstăriți își împărțeau câte doi pământul unui sat. Aceștia au fost făcuți proprietari de domn, de pe urma donației sale; astfel, în regulă generală, nu capii de familie

---

De sigur e o discriminare aci, ca și în nota 38, foarte puțin preciză. De pildă sunt acte, care întăresc unor boeri cumpărături ale unui sat sau ale unei părți din el. Aceasta nu poate infirma ipoteza, că boerii în chestie să fi fost mari proprietari aiurea, să stăpânească aiurea fiecare unul sau mai multe sate. Dar în totalitatea ei prezenta discriminare e suficientă, spre a dovedi temeinicia afirmațiunilor noastre despre ființa marei proprietăți, ca normă generală, la fundarea statelor românești — atât în Muntenia, precum o arată nota prezentă, cât și în Moldova, precum a fost arătat în nota 38.

Aci sunt mențiuni de jumătăți și părți dintr'un sat, dintr'o seliște sau dintr'un munte. Se observă astfel în acest număr de acte, menționându-le, procesul de împărțire a marii proprietăți inițiale. Proces, care totuși nu o destramă, căci precum se vede, ea rămâne predominantă. Un asemenea proces nu a existat, cum reese din examenul actelor moldovenești din nota 38, în statul de curând fundat al Moldovei. Dacă dânsul s'a observat în Muntenia, cauza nu poate fi alta, decât faptul unei mai prelungi viețe de stat, aproape 2 secole în epoca lui Radu cel Frumos — care a permis, ca succesive împărțiri succesorale ale bunurilor să aibă loc.

Enumerarea actelor este următoarea:

I) Acte arătând cel mult doi proprietari ai unui singur bun.

Nr. 3 din 1372; 8 din 1388; 12 din 1386—92; 13 din 1393—94; 21 din 1408—18; 22 din 1408—18; 24 din 1408—18; 30 din 1409; 33 din 1386—1418; 38 din 1418; 46 din 1424; 48 fără dată; 50 din 1425 (?); 52 din 1428; 57 din 1430; 65 din 1437; 67 din 1437; 70 din 1437; 71 din 1437; 76 din 1441; 77 din 1441; 78 din 1441; 84 din 1450; 85 din 1451; 86 din 1451; 87 din 1451; 88 din 1451; 92 din 1452; 94 din 1453; 95 din 1456; 96 din 1457; 98 din 1459; 99 din 1459—60; 101 din 1463; 107 din 1465; 110 din 1468; 113 din 1469; 118 din 1472; 119 din 1472; 121 din 1473.

II) Acte arătând mai mult de doi proprietari pe un singur bun:

Nr. 2 din 1372; 14 din 1400; 19 din 1400—1408; 32 din 1415; 36 din 1418; 53 din 1428; 56 din 1428; 66 din 1437; 68 din 1437; 69 din 1437; 82 din 1445; 83 din 1447; 91 din 1451; 100 din 1461; 104 din 1464; 111 din 1469; 112 din 1469; 115 din 1471; 116 din 1471; 117 din 1472.

Menționez spre completare, și aceste două acte, care vorbesc de sate boerești mari și mici și despre boeri și cneji.

Nr. 34 (fără dată) și Nr. 35 din 1418.

gentilici, ci acei, cari stau în fruntea lor, cneji și judeci, precum probabil prin excepție cei dintre capii de familie, cari s'au putut, prin avere, ridica deasupra mediei — cei cari « sunt » sau « au fost » în cutare sat cum grăiesc actele moldovenești [43]) — în sfârșit, dar mai ales boerii, fie dânșii recrutați dintre șefii și fruntașii gentilici, fie din înconjurimea — « comitatus » — voevozilor întemeetori.

* * *

Reese clar acum origina drepturilor de posesie ale vlahilor din secolele al XV-lea și al XVI-lea.

Intr'adevăr, proprietatea pământului devenind, în epoca întemeierii statelor și din faptul ei, excepția iar nu regula, față de massa populațiunii de vlahi liberi și proprietari gentilici, atunci mai toți aceștia, cari n'au beneficiat de o donațiune domnească, singurul titlu acum de proprietate, și cari n'au intrat în clasa stăpânilor unei proprietăți hărăzite și garantate de domn, au continuat să formeze o clasă de posesori de pământ — dar pe moșiile acelora, cari din porunca sau prin mila domnului erau titularii lor. Aceste drepturi de posesiune ale lor — ale Vlahilor din epoca întemeerii, astfel ale majorității Românilor de atunci — s'au putut impune, pentrucă erau bazate pe o tradițiune juridică, ce făcea una cu societatea, care-i cuprindea, și s'au putut menține, câtă vreme nu le-au destrămat forțe sociale adverse mai puternice. Astfel în secolele XV-lea și XVI-lea vlahii și « volohove » din aceste veacuri au moștenit aceste drepturi ancestrale de posesiune, deoarece sunt liberi după legea vlahă. Cu atât mai mult cuvânt strămoșii lor sociali. Intr'adevăr este exclus ca o clasă socială — cea mai numeroasă — să se fi transformat brusc, prin faptul întemeerii statului, dintr'o clasă liberă de proprietari într'o clasă dependentă de coloni. Ei continuau a fi liberi pe temeiul îndatinatei lor posesiuni de pământ.

Dar numele lor, numele de Vlahi, care semnifica mai departe noțiunea generală de Români, începe însă de atunci,

---

[43]) Vezi enumerarea lor în Bogdan, *Cn. R.* 14 et sq.

din momentul istoric al fundării statelor de către domni, să capete și un înțeles restrâns și special, spre a desemna o clasă socială, aceea a liberilor posesori de pământ de pe ocinele concesionarilor domnești, deoarece o compuneau cei mai mulți dintre Români, astfel dintre Vlahi. Precum aiurea — am notat-o — noțiunea de vlahi ajunsese să desemneze, din originara noțiune etnică, o ocupațiune economică, păstoritul, astfel pe păstori, pentrucă fusese numita ocupațiune practicată mai ales de Români [44]).

In Moldova lui Alexandru cel Bun și a succesorilor lui, Vlahii sunt aceia, cari vin să înpopuleze în cea mai mare parte, satele cele nouă, care le înființează pe concesiunile făcute de domni boerilor [45]).

Ei sunt aceia, cari, în Muntenia secolului al XVI-lea, constituesc, în general, populația satelor, cari astfel sunt «sătenii», ce trăesc pe moșiile și satele stăpânite de proprietari — într'altele de megiași, alături de cari sunt menționați deosebit, ca într'un act din 1568. De sigur, numai calitatea lor de posesori ereditari de pământ îi îndrituia să participe aci, alături de megiași, la consimțământul de

---

[44]) Vezi nota 2. Această problemă a chemării unei clase sociale a poporului românesc, care nu era clasa lui conducătoare, ci ajunsese a fi, în Muntenia, chiar clasa umilă a colonilor, de însuși numele acestui popor, de însuși numele de Rumâni, a preocupat pe mulți autori. Vezi printre alții, N. Iorga, *Constatări istorice cu privire la vieața agrară a Românilor*, 1903, pp. 16, 30—31. *Psyhologie du roumain. Rev. Hist. du s.-est européen*, 1931, p. 219. C. C. Giurescu, *Ist. Românilor*, 1935, I, p. 238. Fără să adoptăm concluziile lui Xenopol, constatăm, că, cu drept cuvânt, dânsul vede în momentul descălecării — al fundării statului — momentul, când desemnarea însăși a poporului — Rumânii, adică Vlahii — se aplică unei clase conduse a lui. « Noi credem, « că este peste putință de a găsi o explicare aiurea, decât în faptul descăle- « cării. Se știe anume, că unele părți dintr'un popor păstrează uneori numele « general etnic al acestuia, ca nume special al tribului său... Când veni peste « acești Români descălecarea din Transilvania a Muntenilor, se făcu îndată « deosebirea între aceste două elemente. Muntenii deveniră stăpâni, iar Ro- « mânii, ori Rumânii, supuși ». (*Ist. Românilor*, ed. III, vol. III, pg. 46 et sq. — 49—50). Vezi în acelaș sens de inferioritate socială, lipsită de precizare, a Rumânilor din Muntenia, echivalați cu vecinii din Moldova, a lui *Proprietatea cea mare și cea mică în Trecutul Țărilor Române*, p. 1.

[45]) Vezi nota 40.

dat, conform legii, vânzării unor proprietăţi copărtaşe sau vecine[45 bis]).

Se impune însă un examen social şi juridic al acestei situaţiuni de posesori de pământ în bunurile altora.

Situaţiunea lor socială, în sistemul nostru feudal, se aseamănă cu acea a roturierilor şi a franc-tenancierilor ai feudalităţilor apusene.

Aceştia ca şi vlahii se consideră liberi, de pe urma drepturilor lor de posesiune asupra « tenurelor » lor — « tenure » roturiere, « tenure » france, ce-şi au asemenea în Anglia, origina lor în drepturile de proprietate ancestrale ale capilor de familie gentilici ai comunităţii de sat, încăpută însă, cu întemeierea statului feudal normand, în proprietatea stăpânului « manor »-ului, cui îi fusese concedată de rege[46]); sau încă, cari provin, ca în Franţa şi în Germania, din înfeudarea, impusă de necesităţile epocei, a micei proprietăţi străvechi, în sânul celei mari feudale, tocmai subt speciile unor tenure libere — france — spre deosebire de tenurile servile — colonare[47]). De coloni, vlahii ca şi franc-tenancierii apuseni de servi, se deosibesc prin faptul, că însăşi drepturile lor de posesie îi pun în afară de dependenţa proprietarului, căruia, nu-i mai datoresc nimic, odată îndeplinite unele redevenţe şi prestaţii faţă de el. Căci, ca şi franc-tenancierii, vlahii

45 bis) Al. Stefulescu, *op. cit.*, pg. 170. Act din 17 Oct. 1568 al lui Alexandru-Vodă Mircea de confirmare de vânzări ale unor întinderi din Bilugeşti: «...Şi au vândut aceşti mai sus zişi oameni de bunăvoia lor « dinaintea D-Mele şi cu ştirea tutulor megiaşilor şi sătenilor (megiaşim i « selianom) de sus şi de jos ». — Nu poate fi vorba aci de o confuzie a sătenilor cu vecinii, de oarece aceştia sunt precizaţi ca atari, când e vorba de dânşii, în acte contimporane. Astfel în actele din 30 Iulie 1558, 9 Ian. 1579, 18 Nov. 1587, etc., etc. — respectiv idem, *op. cit.*, pg. 137, 205, 270. Vezi şi nota 20 bis.

46) H. Summer-Maine:, *Études sur Histoire du Droit*, 1889, Paris, p. 172 et sq. *L'Ancien Droit et la Coutume Primitive*, Paris, 1884, pp. 403—4. Vezi şi nota 27.

47) Inama-Steeneg, *Deutsche Wirtschaftsgeschichte*, Leipzig, 1879, I, p. 241 et sq., p. 259 et sq. E un processus de transformare a drepturilor de proprietate ale membrilor comunităţilor de sat gentilice germane în drepturi de posesiune infeudate *herr*-ului, analog aceluiaş întâmplat în Anglia şi în voevodate în beneficiul lordului şi boerului. Vezi asemenea în Maxime Kowa-

datoresc proprietarului o redevenţă — dijma — şi o corvadă — claca — uşoară şi strict limitată, precum aşa numitele banalităţi [48]).

levsky, *Coutume Contemporaine et Loi Ancienne*, Paris, 1893, la Osseţii din Caucaz, popor aric, care a trăit până la cucerirea lui de către Rusia (încă din primii ani ai secolului al XIX-lea) în regulele unui sistem feudal, în care au persistat multe norme ale unei consuetudini de caracter gentilic, fiinţa unei clase de liberi posesori, *farsaglag*-ii (dela *farsag* = liber şi *lag* = om), comparabili în drepturi şi îndatoriri tenancierilor, roturierilor şi vlahilor, aşezaţi pe bunurile unei oligarhii nobile (*uozsanelag*-ii) şi deosebiţi de *kavdassard*-ii, ai căror condiţie se apropia de aceea a colonilor, servi, susezi şi vecini (pg. 19—22).

[48]) Dijma, în ceea ce priveşte raporturile între particulari, apare în ambele principate, ca o redevenţă de a zecea, faţă de proprietar, a produselor pământului său, datorită lui de către terţii, ce-l posedă sau îl lucrează, subt verice titlu, liberi sau dependenţi. « Şi oricine va ara, el să-şi plătească dijma », ordonă un act al lui Basarab Voevod cel Tânăr din 1480 (P. P. Panaitescu, *op. cit.*, I, p. 316. Asemenea vezi acte în C. Giurescu, *D. Rumâni*, *op. cit.*, p. 29 et sq.). In Moldova, dijma apare încă din secolul al XV-lea subt nume de « deseatină » (acte din 1443, 1446 ale lui Ştefan II Voevod, din 1449 şi 1453 ale lui Alexandru II Voevod. Costăchescu, *op. cit.*, II, pg. 185, 250, 379, 461). In secolul al XVII-lea se adevereşte, ca o instituţiune cu caracter bine definit, astfel din vechi tradiţională, ca redevenţă către proprietar, din partea terţului, ce-i poseda sau lucra pământul. « Fie cine ar fi arat acolea sau va fi cosit, veri fie călăraş, veri curtean, veri cine va fi, de pre la toţi să aibă a lua a zecea rugătorii noştri ». (Act din 1632 al lui Alexandru Iliaş Voevod, ap. Rosetti, *op. cit.*, p. 214 et sq.; vezi şi p. 118).

Claca e o prestaţie de lucru, datorită proprietarului, de cei, cari posed sau lucrează întinderi din moşia sa. Această îndatorire apare, ca străveche din raporturile vlahilor faţă de cneazul lor la populaţiunile de drept românesc din Polonia din secolele XV, XVI şi XVII. E în general de 3 zile anual; câte odată de 2. (Vezi între altele privilegiile satelor Ternova, a. 1537, şi Korosno, a. 1555 — ale satului Boberka, a. 1537. *Arhiva Ist. a României*, IV, pg. 52, 57, 74). E de sigur aci o consuetudine, ce s'a păstrat de-a-lungul secolelor. Deşi, cum scrie Rosetti, nu s'a găsit, în Moldova, niciun act din sec. al XVII-lea, care să arate îndatoririle de slujbă — adică de prestaţie de lucru, astfel de clacă — a sătenilor liberi, credem, ca şi defunctul autor, că « este probabil, că numărul acestor zile de lucru rămâne în deobşte de 3, « ca în vechime » (*op. cit.*, p. 226). (Vezi cu altă părere G. Taşcă, *Cum a evoluat claca dela începutul înfiinţării ei şi până astăzi*. An. Ac. R., s. III, t. XIX, p. 2 et sq.). Mai târziu se măresc. In preajma Reformei lui Constantin Mavrocordat, sătenii, cari nu sunt vecini, erau îndatoraţi cu o clacă de 12 zile pe an; sătenii vecini trebuiau să muncească « după obiceiu », adică fără

Ei au aceste îndatoriri de pe urma pământului, ce-l posedă în moşia proprietarului. Sunt juridiceşte posesori, iar nu cultivatori liberi pe anumite concesiuni, cum îi numeşte d-l I. C. Filitti, căci libertatea le vine din drepturile lor de posesiune. Şi ca oameni liberi au, în ambele principate, îndatoriri militare. Astfel în Moldova, în timpul lui Ştefan cel Mare, ei alcătuiesc cetele boerilor mari. Iar de sigur pe dânşii îi privesc mai ales îndatoririle de oaste din actele muntene [49]).

de limită. (Act din 1742: *Uricariul*, IV, pg. 401—402). In Muntenia persista străvechiul termen de 3 zile pentru neproprietarii liberi. (Act din 1696, relativ la îndatorirea de lucru, faţă de mănăstirea, proprietară, a sătenilor din Slobozia lui Enache. Iorga, *Studii şi Documente*, V, pg. 363—369).

Dar spre diferenţa acestor « liberi-clăcaşi », cum îi numeşte Fotino (*Ist. Daciei*, III, p. 210), cu număr când mai mic, când mai mare, dar precizat, de zile de lucru, colonii — rumânii şi vecinii — sunt îndatoraţi cu lucru către stăpânul moşiei la arbitrariul său. (Vezi, pentru Moldova, Anaforaua Divanului Moldovei din 1775. *Uricariul*, IX, p. 261. Iorga, *op. cit.*, VI, act din 1742, p. 338 — pentru Muntenia C. Giurescu, *D. Rum.*, *op. cit.*, p. 37 et sq.).

Banalităţile sunt privilegii ale stăpânilor de moşii, consistând în monopolul unor anumite exploatări economice. Astfel privilegiul de a ţine singuri moară şi crâşmă în sat al proprietarului moldovean — analog cu acela, ce-l aveau cnejii din Polonia în sec. XV, XVI şi XVII (Rosetti, p. 117). Pentru cneji vezi într'altele act din 1553 pentru chinezatele din Dwernik şi Polana — din 1555 pentru chinezatul din Korosno (*Arh. Ist.*, IV, pg. 76 şi 56). Asemenea la Rosetti p. 57, acte, care adaug şi dreptul la pivă (ffoluish, folius). Urmare a acestui monopol se regăseşte în dispoziţia din urbariile lui Grigore Ghyka Vodă, care atribue numai stăpânului moşiei dreptul de a vinde vinul şi spirtoasele. (Aşezământul pentru boeresc din 1766 — pentru adăogirea slujbei din 1777). In Muntenia chestiunea n'a fost studiată. Dar fiind dat pe de o parte, că banalităţile constituesc un fenomen general al feudalităţilor, că pe de altă parte regăsim în Pravilniceasca Condică a lui Alexandru Ipsilanti Voevod (1780) persistenţa acestui monopol în dispoziţia luată, că stăpânul moşiei are dreptul exclusiv al vânzării vinului şi al rachiului, precum la moară, putem deduce cu siguranţă, că aceste banalităţi au existat pentru epoca, ce ne interesează, şi în beneficiul boerilor munteni.

[49]) Vezi I. Bogdan, *Documentul Răzenilor din 1484*. An. Ac. Rom., s. II, t. XXX. Acest act al lui Ştefan cel Mare, formulează o donaţie a lui de pământ, « un loc pustiu... pe amândouă părţile Visnovăţului », către Maluşcă şi fratele său Neicea, precum către Cozma Răzan şi fratelui său Drăguş: « să-şi facă sat... să fie straje împotriva Tătarilor, aşa precum au fost până acum, fiind din ceata boierului nostru Gangur ». Actul domnesc e deci pentru cei patru donatari un titlu constitutiv de proprietate, ca răsplată pentru a lor « dreaptă şi credincioasă slujbă ». Sigur deci, că aceşti patru cetaşi

Prin libertatea, ce le e însușită, prin numărul, ce-l însumează, clasa lor constituia o forță politică, de care a ținut seamă Ștefan cel Mare în proclamația sa din 1481. Ea cu drept cuvând nu poate fi atribuită clasei colonare atunci existente [50]). Din actul din 1533 reese puterea lor economică.

Situațiunea lor juridică îi aseamănă și dânsa cu franc-tenancierii și cu roturierii Apusului, prin faptul independenței lor originare de persoana și de pământul proprietarului, prin suprapunerea în jirabiile, delnițile și nivele lor, ca în tenurele acestora, a drepturilor asupra pământului ale acestuia. Asupra aceleiași jirabii, delnițe sau nive, ca și asupra tenurei, exista dominiul eminent al suveranului, dominiul util al proprietarului și

ai marelui boier Gangur (vezi cariera lui, p. 7) nu erau proprietari, nu-și posedau ocinele lor ereditare, căci dacă le-ar fi avut, donația domnească constitutivă de proprietate, nu și-ar găsi explicația. Domnul nu ar fi constituit dreptul de proprietate în pustiu unor proprietari, având aceste drepturi într'alt loc, de care i-ar fi legat toată puterea eredității și a așezărilor economice, acolo în ființă. Pe de altă parte, dacă donatarii susnumiți ar fi fost proprietari, ar fi avut alte rosturi militare; ar fi numărat la oaste printre curteni — printre proprietarii de curți (slav, dvor) rurale — ce nu erau ca atari proprietari mari și boeri însemnați, ci proprietari mai mici, « curteni de țară » (Neculce, *Letop.*, II, p. 203). Și n'ar fi avut ce căuta în ceata unui boer mare, care nu putea fi compusă, decât de oamenii locuind pe moșiile lui. Aceștia — e logic să o admitem — erau vlahii în primul rând, mult mai apți de a fi destoinici ostași, prin obiceiul ereditar de a urma la războiu, pe boerul, ca înainte pe cneazul lor, spre a-și apăra drepturile lor asupra pământului, ce le insuflau o mândrie de oameni liberi, decât colonii — susedi sau vecini — a căror umilă situație socială de oameni dependenți de stăpânul moșiei, îi indica numai ca elemente de ultimă nevoie militară. Nu dânșii au putut fi, « ca până acum, strajă împotriva Tătarilor ».

Vezi în ceea ce privește documentele muntene cu îndatoriri de oaste ale satelor: act fără dată (c. 1369—76) al lui Vladislav Voevod I, act f. d. (1400—1408), act f. d. (1408—1418), act f. d. (Mihai Voevod coregent) ale lui Mircea cel Bătrân, act din 1464 al lui Radu cel Frumos (P. P. Panaitescu, *op. cit.*, respectiv, pg. 35, 78, 91, 101 și 255). Exemplele se pot multiplica. Firește considerentele asupra virtuților ostășești ale vlahilor moldoveni se referă și vlahilor munteni. Trecutul feudalităților ne arată, în general, virtuțile militare ale claselor libere; vezi într'altele faptul cunoscut, în războaiele regilor Angliei din dinastia Plantageneților, alcătuirea cetelor de arcași din « fryholders ».

[50]) « Este greu de crezut, că i (lui Ștefan cel Mare, în adresa din 1481 a boerilor, cnezilor și siromahilor din județele Buzău și Brăila către dânsul) se răspundea și din partea oamenilor dependenți » (Filitti, *op. cit.*, p. 165).

dreptul de posesiune al vlahului, ca și al tenancierului. Căci întru cât privește pe vlah, drepturile de proprietate asupra pământului au fost suprapuse drepturilor sale străvechi, prin necesitățile fundării unui stat, după normele sistemului feudal, care în lipsa unei puternice autorități centrale, impunea marea proprietate, ca singur tip posibil de proprietate. Deoarece în lipsa numitei autorități centrale, ordinea de stat — cea locală, a fiecărui colț de țară, cu a lui minimă rânduială administrativă — nu putea fi asigurată, decât prin oameni îndeajuns de puternici pentru această sarcină, prin singura avere atunci în ființă, aceea a pământului și legați de domni prin concesiunea lui.

Astfel în voevodatele românești, ca și aiurea, fundarea statului feudal, a avut ca neînlăturată consecință, constituirea marei proprietăți, căci era condiția ei esențială.

Drepturile de posesie ereditară ale vlahului gentilic nu i-au fost luate prin fundarea statului. De fapt cu aceste drepturi de posesie ereditară în voevodate se confunda, prin inalienabilitatea solului gentilic, dreptul său de proprietate, ca membru al gensei. Și ele i-au rămas. Pentru vlahi — e logic s'o credem — continua la întemeierea statului, norma inalienabilității solului a regimului statutar, propriu societăților gentilice, căruia îi succeda acum, conform legii succesiunii a tipurilor juridice a lui Sumner-Maine, regimul contractual odată cu întemeierea statului [51]).

Dar acest regim al persoanelor și al bunurilor a privit atunci pe proprietarii feudali ai concesiunilor domnești, formate pe alte concepții, decât proprietățile gentilice și din care dânșii, vlahii, erau excluși, din cauze mai sus arătate. Mai târziu însă ca în Muntenia, un veac și mai bine după fundarea ei, se pare că dânșii pot dispune de drepturile lor asupra pămân-

[51]) Sumner-Maine, *L'Ancien Droit*, *op. cit.*, p. 160 et sq., p. 188 et sq., p. 255. Observațiunile și încheierile lui S. M. sunt astfel lămurite și sintetizate de Gaston Richard: « Transformarea dreptului privat se rezumă prin- « tr'o trecere regulată și accelerată dela statut la contract, dintr'o stare, în « care condițiunea persoanei este determinată prin neschimbatul obicei ju- « ridic, la altă stare, în care această condițiune depinde de convențiunile și « de contractele formate în mod voluntar și garantate în mod legal » (G. R., *La Sociologie et les Lois Sociologiques*, Paris, 1912, p. 271).

tului. Insă e de observat, că actul din 1418 al lui Mihail Voevod, care menționează pe acei « oameni cu mână lungă numiți siraci », insușindu-le o anumita facultate de dispunere a acelor drepturi, nu le atribue, decât posesiunea de mici întinderi de pământ cultivabil vie, sau ogor (slav nivie), pe când « slugilor domniei mele », boerilor și cnejilor le atribue sate și ocine, adică proprietăți [52]).

Nu a fost aci o uzurpare a drepturilor de proprietate ale locuitorilor băștinași — ale Vlahilor ante-etatici — de către boeri și cneji, așa cum a crezut Rosetti, căci drepturile acelei proprietăți, Vlahii, ce au precedat statului, n'au putut să le aibă, deoarece dânsa a fost constituită de domni odată cu statul. Drepturile lor, de altă concepție, de concepție gentilică, acele însă le-au rămas, deoarece dânșii au rămas posesori.

Insă erau cuprinse acum în hotarele proprietății ordinei sociale celei noui, căci ea le cuprinsese pământurile. Căpetenia locală numai era ca altă dată cneazul gentilic, ci stăpânul satului, donatarul domnesc, căruia îi aduceau, ca și predecesorului său, dijma și-i datorau o clacă de puține zile.

Raporturile sociale și economice, dintre proprietari și vlahi, înlocuiau raporturile politice rudimentare între cneaz și Vlahii gensei de subt dânsul. De fapt pentru vlahi, titularii unor drepturi inalienabile, situațiunea le-a apărut aceeași, în momentul constituirii proprietății de către domni.

Ceea ce se poate spune în general despre vlahii contimporani întemeierii statelor, e, că marea transformare socială, de dânsa cauzată, dacă i-a lăsat cu aceleași drepturi, cu care i-a găsit, a avut loc în afară de dânșii și deasupra lor.

---

[52]) P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 114. Act din 1418 al lui Mihail I Voevod de confirmare a donațiunilor mănăstirilor Cozia și Cotmeana, ce cuprinde rândurile următoare: « Dacă oricine dorește cu voia lui, sau sluga domniei mele, sau boier, sau cneaz să-și dea sufletul său în mânăstirile domniei mele, la Cotmeana și la Cozia, sau dorește să dăruiască un sat sau moșie (sl. ili selo, ili otcină) sau vită și încă dintre ceilalți oameni cu mână lungă, numiți siraci, cine vrea să-și dea sufletul său sau via sau ogor (sl. nivie) sau moară sau casă sau vită sau orice, de la mic până la mare, poate să fie ale lui Dumnezeu și ale mănăstirii, la Cozia și la Cotmeana ».

Nu i-a luat în mişcarea ei. Drepturile lor, ei, dacă le-au păstrat, au stagnat în mâinile lor. Ele au rămas aceleaşi, pe când luau fiinţă, prin întemeierea statului, drepturi superioare asupra pământului. Ei continuau să fie posesori ereditari ai unui sol rămas în acel moment inalienabil pentru dânşii — dar proprietarii dispuneau de acest sol spre mutaţiuni între vii şi « causa mortis ». Aceştia îşi măreau puterea economică prin munca colonilor şi erau beneficiarii puterii sociale şi politice, ce le-o dădea concesiunea pământului din mâna domnului.

* * *

Cuvântul de vlah cu derivatele lui nu apare în Moldova, decât în cursul secolului al XV-lea, în acte interne, drept apelaţiune de clasă şi de calificare de lege; iar în Muntenia în secolele al XV-lea şi al XVI-lea, cu înţelesurile aceste, ce ne interesează.

Astfel nu există menţiuni despre vlahii liberi şi constituind, ca atari o însemnată clasă socială, decât în secolele al XV-lea şi al XVI-lea.

Şi atunci se pun mai multe întrebări:

Mai întâi dispariţia numirii de vlah din nomenclatura socială şi juridică a trecutului e oare datorită numai faptului, ce se observă la finitul secolului al XVI-lea, al înlocuirii diplomaticei de limbă slavă, în care Vlah având înţelesul primordial de Român desemnează statutul obişnuit al Românului, prin diplomatica de limba română, în care vlah nu mai ar fi avut un rost precis — sau dispariţia lui vlah înseamnă oare şi dispariţia clasei, ce o desemnează?

Apoi, celelalte numiri ale locuitorilor neproprietari, dar nelegaţi de persoana şi de pământul proprietarului, deosebiţi deci de coloni, precum siromahi, săraci, zemleni, horane, mişei, liude, săteni, se referă oare aceleiaşi clase sociale a vlahilor?

La aceste întrebări declarăm dintr'un început, că nu se poate, în actuala stare a ştirilor, răspunde cu preciziune.

Pentru lămurirea lor în măsura posibilului amintim în prealabil faptul istoric al predominanţei crescânde a boerimii

mari și astfel covârșitoarea ei influență în inferiorizarea celorlalte clase sociale rurale. Evoluția acestora se petrece subt apăsarea ei. La rândul lor micii proprietari, judeci, megiași și răzeși, cu toate mijloacele, caută să calce drepturile neproprietarilor liberi și să-i aducă în situațiunea colonilor [53]).

Fixarea în timp a acestui proces de evoluție a claselor neproprietare e făcută în Muntenia de actul numit Legătura lui Mihai Viteazul, căreia îi corespund în Moldova, acte de domni, de mai mică importanță, precum actele lui Ștefan Vodă Tomșa (1622—1623), lui Miron Vodă Barnoschi (1628).

Am ajuns să cunoaștem economia actului lui Mihail-Voevod. Interpretarea ultimă, care i-o dă d-l I. C. Filitti e justă, deoarece nu corespunde numai necesității unei stabilități fiscale, cum credea Giurescu, dar corespunde în acelaș timp, pe lângă această netăgăduită necesitate, și cu rezultatele acestui proces de inferiorizare, de către marea boierime a celorlalte clase rurale, și astfel — cum credem noi — și cu acea a liberilor posesori — a vlahilor — de pe moșiile ei.

Căci « tăkmăjenia » lui Mihail Voevod nu leagă, ca coloni de stăpânul unui sat, numai pe colonii străini fugiți din acel sat, în momentul apariției ei, ci pe oricari alți oameni, cari

---

[53]) Răzeșii, ca scoborîtori de boeri proprietari, aveau, ca și autorii drepturilor lor, liberi neproprietari și coloni pe moșiile lor. Aceasta reiese din actul din 1656 al lui Gheorghe Ștefan Voevod, ce relatează pâra răzeșilor Murgești cu Pelin Vistiernicul, pentru satul Mihalciu, « ce le iaste lor schimbătură de la Ștefan Voevod Tomșa cu satul lor, cu Solka » (*Arh. Istorică*, II, p. 230). Intr'adevăr e greu de admis, că răzeșii în chestie, dacă ar fi locuit ei singuri satul Solka, să se fi mutat, lăsându-l pustiu, în Mihalciu, care asemenea ar trebui presupus părăsit de locuitorii lui, spre a se duce cu toții în Solka. E logic, din contra, să admitem, că ambele sate își aveau locuitorii lor din vechime neproprietari și nu s'a făcut schimb, decât de drepturi de proprietate, între Ștefan Tomșa Voevod și ascendenții răzeșilor Murgești. Rosetti (*op. cit.*, p. 168 et sq.) dovedind originea răzeșilor a arătat fatalitatea economică, care-i forța, prin fărâmițarea proprietății lor, de a elimina de pe ele pe sătenii de subt dânșii, ce le locuiau. De sigur, că acest proces social a avut loc treptat și că înainte de a fi eliminați, sătenii, în caz că erau liberi, s'au văzut nevoiți, dacă nu fugeau aiurea, « aruncând sau nu cisla » (vezi nota 65), de a renunța la drepturile lor de posesori liberi, devenind astfel asemănători colonilor. Un asemenea proces s'a întâmplat de sigur și cu moșnenii din Muntenia, a căror origină (vezi Filitti, *op. cit.*, p. 125) și evo-

n'au fost proprietari, și cari au fost aflați în acel moment în aceeași situație de fugiți. E aci o caracteristică identificare a statutului acestor neproprietari — astfel întru cât ne interesează al vlahilor — cu statutul colonilor, adică al vecinilor, după lexicul slav. Toți devin colonii proprietarului pe moșia căruia s'au aflat fugiți la apariția Legăturei [54]). Iar coencidența Legăturei cu începutul diplomaticei de limbă română, înlocuind pe cea paleo-slavă, explică chemarea cea nouă de « rumâni », care se dă de aci înainte, în limba română, colo-

luție au fost aceleași în linii generale. Găsim vecini pe ocinele « moșeanilor » (Act din 1590 pentru cumpărarea părții moșeanului Dumitru, cu un vecin Stoian pe ea; ap. S. Radovici, *op. cit.*, p. 50), ca și a răzeșilor. (Act dinainte de 1640 în Cronica Văscanilor; ap. Rosetti, *op. cit.*, p. 262 « ...niște vecini « bătrâni rămași dela Calapod și am socotit ca sa vini pre doo părți trei vecini »). « Sătenii fără moșii », descendenții liberilor neproprietari sau ai colonilor sunt pomeniți pe proprietățile răzeșilor și moșnenilor în urbariile Fanarioților. (Așezământ pentru boeresc din 1766 al lui Grigore Ghyka Voevod; ei se achită în bani de claca lor de 12 zile).

[54]) « ...Deci Mihail Voevod, Domnia-Sa, așa au fost făcut așezământ « atunci, cum care pe unde va fi, acela să fie rumân veșnic, unde se va afla ». (Act slav din 1613 al lui Radu Mihnea Voevod, prin care face cunoscut și motivează judecata sa în litigiul pentru recuperarea a doi rumâni, originari din Băbeni, moșia boierului Cârstian și fugiți, în anii 1592—1593, pe moșia boierilor Pârvu și Radu din Slăvitești. C. Giurescu, *Vechimea Rumâniei și Legătura lui Mihai Viteazul*. An. Ac. Rom., s. II, t. XXXVII, p. 37). Vezi la Filitti, *op. cit.*, p. 173 et sq. interpretările acestui act și a celorlalte acte, care menționează așezământul lui Mihai Viteazul și se referă lui.

Precum am spus, credem, că legătura lui Mihai Viteazul nu se aplică, decât tuturor acelora, cari se aflau fugiți, fie ei liberi neproprietari, fie ei coloni, pe moșiile altora, în momentul apariției ei. Atunci, în acest caz al fugei de pe așezările lor originare pe alte moșii, erau asimilați liberii neproprietari cu colonii, în beneficiul proprietarilor acestor moșii. Liberii neproprietari, cari dânșii, în momentul Legăturei rămăseseră neclintiți locului, nu părăsiseră posesiunile sau locurile lor de pe moșiile proprietarilor, pe cari trăiseră până atunci — sau încă și-i le părăsiseră înainte de Legătură — aceia continuau a-și păstra mai departe statutul lor juridic. (Vezi într'altele ambele acte din 1614. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 38). Nu e locul aci al motivării amănunțite a acestei păreri; o vom face în loc și timp. Nu putem astfel împărtăși părerea lui Filitti, care scrie, în ceea ce privește pe « cultivatorii liberi », că « Legătura lui Mihai li (boerilor) dădeau în schimb ca rumâni, pe toți » « cultivatorii, cari se aflau pe moșiile lor în momentul Legăturii ». Ne mărginim aci a spune, spre sprijinul părerii noastre, mai întâi, că actele din 1630, 1638, 1642, 1656, 1694 (citate de Filitti, *op. cit.*, pg. 175—76), care, cu drept

nilor, deoarece aceștia, provenind în mare număr, de pe urma Legăturei, din vlahii fugiți, erau numiți astfel rumâni, după traducția chemării de vlahi din slavă în română [55]).

Am spus, că rumânii, adică colonii proprietarilor, dela Legătură încoace, și-au luat numele dela vlahi, de pe urma provenirii lor în mare număr din vlahii — din liberii posesori de până atunci, deveniți coloni din momentul și din faptul Legăturei în condițiile amintite. Căci numai așa, prin transformarea unui foarte însemnat număr de vlahi în coloni, dânșii vlahii, au putut da numele lor slav colonilor, astfel pe românește acestora numele lor de rumâni. Altminteri, dacă n'ar fi avut loc această transformare a unei importante câtimi de vlahi în coloni, n'ar fi fost niciun motiv, ca aceștia să piardă vechiul lor apelativ slav de vecini — de altfel, cuvânt românesc, adoptat de slava oficială — în folosul noului apelativ de rumâni. Vecin ar fi putut persista în Muntenia — în limba românească — precum a persistat în Moldova, unde tocmai n'a existat o instituțiune de însemnătatea Legăturei lui Mihail-Voevod.

De sigur, astfel că denumirea de vlahi din documentele grecești din 1624 și 1630 se referă atunci rumânilor — adică colonilor — deoarece, precum am văzut în acea epocă, vlahii erau înțeleși ca rumâni, adică ca coloni [56]).

---

cuvânt se referă unor rumâni, proveniți din alte categorii sociale, decât din vecinii anteriori Legăturei, toate aceste acte relatează cazuri de mutări ale lor din așezările lor de origine în alte locuri, unde: « i-a apucat » tocmai Legătura, rumânindu-i — apoi, că, dacă Legătura lui Mihai ar fi rumânit pe *toți* liberii neproprietari, fie ei fugiți, ori rămași locului, ea ar fi pus capăt existenței chiar a lor, ca clasă socială. E dovedit lucru însă, că clasa lor socială, în prima parte și la jumătatea secolului XVII, a continuat să se prelungească din vechi. (Filitti, *op. cit.*, p. 167 et sq.).

[55]) I. C. Filitti, *op. cit.*, p. 179. Cele două documente din 1583 și 1594 citate de Minea și Boga (*Cum se moșteneau moșiile în Țara-Românească*, 1933, I, pg. 123 și 85) și amintite de Filitti (*op. cit.*, p. 179), în care apar — astfel înainte de Legătură — în fiecare din ele termenii de *rumâni* și de *vecini*, arată, prin alternanța acestor două termene — documentele fiind foarte probabil slavonești — două statute juridice diferite, deoarece atunci, când nu ființa încă Legătura, vlahul, adică pe românește, rumânul, difera, în orice situație, de vecin, adică de colon.

[56]) Hurmuzaki, XIV, 1, p. 115. Act din 24 Oct. 1624 al lui Chiril Lukaris, patriarhul Constantinopolei, de întărire a unei danii lui Radu Vodă

Dar așezământul lui Mihai Viteazul a desființat oare clasa vlahilor, liberi posesori, sau numai le-a cauzat o gravă scădere?

Răspunsul e delicat, în sensul, că deși credem, că Legătura n'a desființat întreaga clasă existentă, în momentul ei, a vlahilor, totuși e greu de precizat întru cât i-a modificat alcătuirea sau i-a scăzut însemnătatea: De sigur nu mai întâlnim chemarea de vlahi în actele slave, ce merg rărindu-se în sec. al XVII-lea, iar echivalentul ei, din actele românești, de rumâni, nu se aplică decât colonilor, fie celor de dependență personală, fie acelora, ce s'au vândut odată cu pământul lor și rămân în chip ereditar lipiți de dânsul. Dar totuși pe lângă aceste clase colonare, ce poartă ele acum numirea tradusă pe românește a vechilor vlahi, mai continuă să existe o clasă de neproprietari, cu oarecare libertate, deoarece nu sunt dependenți de proprietarii, pe concesiunile cărora trăesc și cărora le plătesc dijma și le datoresc zile de clacă limitate, ca și vlahii de altă dată [57]).

Pe alocuri, ca indiciu al situațiunii lor, de posesori străvechi de pământ, sunt numiți megiași — ca și micii proprietari — deși rees a nu fi proprietari [58]).

Acești megiași, sau încă megiași slujitori ai actelor din 1643 și 1702 sunt oare moștenitorii drepturilor vlahilor liberi? E lucru posibil. Legătura lui Mihai Viteazul nu a făcut rumân al proprietarului, decât pe vlahul, care în momentul apariției sale, era fugit în satul dânsului, iar nu pe vlahul, care s'ar fi refugiat mai înainte sau mai târziu pe moșia lui; cu

---

Mihnea, domn al Țării Românești: « ...(lui Petrașcu Postelnicul, fiul lui Petru-Vodă Cercel), i-am dăruit satul anume Isvorul Alb... să-i fie moșie cu toți vlahii, cari se găsesc pe el și să-i muncească toți vlahii după obiceiul țării... și rânduiala locului, după cum și ceilalți vlahi și supuși muncesc la stăpânii lor ». In act din 20 Aug. 1630 mențiune de vlahi din Isvorul Alb, cari se află fugiți la Vidin și Ostrov și sunt readuși înapoi. In act din Oct. 1630 mențiune de vlahi din satul Poeni și de alți vlahi domnești.

[57]) Vezi actele din 1630, 1668, 1679, 1696, 1715, citate în Filitti, (*op. cit.*, p. 169 et sq.).

[58]) Act din 1643 al lui Matei Basarab Voevod. « ...Vouă Cernăteștilor megiași, care ședeți pe moșia mănăstirii Glavaciocul... ». Act din 1702: « Noi megiașii slujitori » din satul Făcăiani, « cari ședem pe moșia Sfintei Mănăstiri... ». In Filitti, *op. cit.*, pg. 170—71.

atât mai puţin cuvânt, pe acela, care nu s'a mişcat de pe posesiunea lui. Dar întru cât cursul vremei a influenţat drepturile vlahilor însăşi înainte de Legătură şi apoi ale acelor neproprietari, cari ar fi fost moştenitorii lor sociali după Legătură, nu se poate încă preciza. Astfel oare acei ţărani neproprietari din sec. al XVII-lea, ce au dreptul de a se muta de pe o moşie pe alta, « eşind însă cu bir », adică plătindu-şi birul în prealabil, şi cari aşa dar rees a nu fi coloni, ci liberi — Fotino îi şi numeşte liberi clăcaşi [59]) — moştenit-au dânşii acest drept dela vlahii secolelor precedente, fiind atunci descendenţii lor, sau căpătatu-l-au în decursul timpurilor? [60]). Trebue în orice caz ţinut seamă pentru lămurirea situaţiunii de influenţa naşterii, în cursul sec. al XVII-lea, a unei numeroase clase de liberi neproprietari, dar cari nu erau posesori de pământ ab antiquo, căci proveneau din judeci şi megiaşi, ce-şi vânduseră ocinele lor — din aceia, care-şi vânduseră pământul, dar « capul » nu [61]).

* * *

In Moldova evoluţia claselor sociale ale micilor proprietari şi ale liberilor neproprietari, dacă în trăsăturile ei mari, se aseamănă, dela începutul sec. al XVII-lea, cu aceea a Munteniei, totuşi prezintă însemnate deosebiri.

Mai întâi n'a avut loc un act de însemnătatea socială a «tăkmăjeniei» lui Mihail Voevod. Actele lui Ştefan Vodă Tomşa şi lui Miron Vodă Barnovschi nu privesc decât pe vecini, ho-

---

[59]) Dionisie Fotino, *Istoria Generală a Daciei*, traducere de G. Sion, III, p. 210, nota 2.

[60]) Iorga, *Studii şi Documente*, V, p. 182. Acte din 1642 şi 1653. Filitti, *op. cit.*, p. 172.

[61]) Act din 1641 al megiaşilor din Vălcăneşti, cari vând lui Matei Basarab Voevod moşia lor, « iar noi capetele noastre nu ne-am vândut rumâni, fără numai cât ne-am vândut moşia peste tot din hotar în hotar, pământul fără nimic oameni ». Vezi acte similare în Filitti, *op. cit.*, p. 153. Act din 1643 de vânzare, către acelaş voevod, a ocinei unchiaşului Leu şi a feciorilor săi: « iar noi nu ne-am vândut, spune actul, cu ocina noastră Măriei Sale Dom- « nului nostru, rumâni, ci să fim slobozi în ţara Măriei Sale, unde vom putea « şedea » (Giurescu, *V. Rum.*, p. 11, V. 1). Sunt şi alte exemple.

tărând termenele de urmărire ale acelora dintre dânșii, fugiți dela stăpânii lor [62]).

Nu se ating de oamenii, ce nu sunt în dependența proprietarului, astfel nu scad, din punct de vedere al legii, drepturile moștenitorilor volohovelor din sec. al XV-lea. Oamenii liberi cu drept de posesiune în satele stăpânite de alții, continuă să existe în cursul secolelor al XVII-lea și al XVIII-lea; și ca atari, ei își apără posesiunile lor, ca cei ai satului Bucium — sat aparținând domniei — care vin, cu vatamanul lor în frunte, să se judece în fața lui Gheorghe Vodă Duca în 1676, cu mănăstirea Socola, pentru o pricină de hotar [63]).

Situațiunea juridică a acestor posesori, dacă se întemeiază, ca și a vlahilor din secolele trecute, pe un drept de posesiune [64]), ce rămâne de amănunțit, n'o putem preciza întru cât a diferit sau nu de a acestora.

In Moldova, ca și în Muntenia, găsim în sec. al XVII-lea, acea categorie de «liberi clăcași», cu număr determinat de zile de clacă, ce au dreptul de a părăsi moșia «unde se hrăneau», pentru alta, unde asemenea urma «să se apuce de hrană și de agonisită» [65]), cu condiția «să arunce cisla după dânșii —

---

[62]) Prin actul său Ștefan Tomșa Voevod (1622—23) interzice târgoveților din Roman să urmărească alți vecini, decât pe aceia, cari fugiseră din timpul domniei lui Constantin Movilă Voevod (1607—1611) încoace. Miron Barnovschi Vv. prin actul său din 1628 îngădue numai urmărirea vecinilor « fugiți dela Impăratul încoace », adică din timpul expediției sultanului Osman în contra Polonilor (1621) (Melhisedec, *Cronica Romanului*, I, p. 243; ap. Xenopol, *Ist. Românilor*, III, p. 573. *Arh. Ist.*, I, 1, p. 175).

[63]) Rosetti, *op. cit.*, p. 217.

[64]) Vezi actele din 1712, 1723, 1749, citate de Rosetti, *op. cit.*, p. 213, din care reese posesiunile ereditare ale « țăranilor » în moșiile proprietarilor. « Țăranii unui stăpân nu intră în parte altui stăpân să se hrănească » (Act din 1712). « Am apucat din moșii din strămoșii noștri pentru livezi de pruni, cine ar fi făcut la sat, au fost volnici a-și stăpâni livezile cu pomii cât trăesc și după ce se trec bătrânii, rămân la feciori, la nepoți, la strănepoți, de le stăpânesc, până în cât neam s'ar trage dintre acei, ce ar fi făcut livezi, însă cari șed în sat, de poartă bir și lucrează boeresc... ». (Act din 1723). « Țăranii apucase dela strămoșii lor de știa fieștecarele, unde a merge să are și să cosească » (Act din 1749).

[65]) Act al lui Eustratie Dabija Vv. din 1663 (Iorga, *St. și Doc.*, VI, p. 84).

adică mai întâi să plătească birul — « și să se știe unde se ducu » [66]).

In starea actuală a cercetărilor nu putem să facem decât unele apropieri — ca de pildă, aceea a situațiunii, reeșind din actul din 1418, mai sus citat, a « săracilor » cu drepturi de posesiune asupra viilor și nivelor, de cari pot dispune, dar nu de proprietate — și de aceea îi asemuim cu vlahii — cu situațiunea arătată într'un act moldovenesc din 1699, în care un posesor poate gaja și apoi vinde — forțat — drepturile lui de posesiune unui terț, cu obligația consimțământului proprietarului și cu aceea, ca cumpărătorul să îndeplinească [66 bis]) față de proprietar aceleași îndatoriri de posesor, ca vânzătorul.

A existat aci un drept de vânzare de drepturi de posesiune, asemănător aceluia al roturierilor medievali, asupra tenurelor lor, ce le puteau aliena, cu voia seniorului și cu condiția îndeplinirii acelorași obligațiuni față de dânsul, de către noul posesor.

Asupra clasei acestor posesori, posteriori denumirii de vlah, trebue să fi avut, mai ales în secolul al XVII-lea, înrâurire, ca și în Muntenia, advenirea clasei numeroase de liberi neproprietari, dar lipsiți în același timp de posesiuni ancestrale, fiind proveniți din megiașii și răzeșii, ce-și alienaseră proprietățile. Clasă mai numeroasă, ca în Muntenia, deoarece nu a existat, ca acolo, mic proprietar, care să fi devenit colon pe ocina lui vândută, cu prilejul vânzării ei.

* * *

[66]) Acte din 1663 și 1667. Iorga, *op. cit.*, VI, pg. 84 și 86.

[66 bis]) T. V. Stefanelli, *Documente din vechiul Ocol al Câmpulungului Moldovenesc*, 1915, p. 19. Zapis al lui Pavel ot Vamă și al feciorilor lui, prin cari dânșii fac cunoscut, că, « având moșie pe Sălătruc și căzând la lipsă și având acea moșie drept făcută din pădure verde, am zălogit-o lui Gheorghe, să-i fie moșie, până când se va găsi cineva din oameni mei, din feciori, din gineri, din fete, din nepoți și de va da Dumnezeu prilej să răscumpere și să dea banii lui Gheorghe ». Actul poartă decizia lui Antioh Cantemir Vv.: « Așa am socotit domnie-me cu tot svatul nostru să-și stăpânească acest ce au cumpărat cu acest zapis, numai dejmă ce ar fi să de, că este loc mănăstiresc ». Un suret al zapisului confirmă, că a fost judecată și că părintele egumen a văzut și alt zapis de o a doua gajare de 22 lei. (Prima fusese de 30 lei *bătuți*).

In privința chestiunii de a ști, dacă termenii de siromahi, de săraci, de liude, de horane, de zemleni, de mișei, de săteni, erau echivalenți cu termenul de vlah, spre a desemna aceeași clasă socială, se poate spune, că din acte nu reese, decât echivalența termenului de vlah, cu acela de siromah din proclamația lui Ștefan cel Mare din 1481 către Munteni și din răspunsul acestora către domnul Moldovei — precum reese cu acela de sărac, din actul din 1418 al lui Mihail Voevod, fiul lui Mircea cel Bătrân. Cu prilejul lui se observă calificarea acelor săraci « de oameni cu mâna lungă » — de oameni deci a căror noțiune e similară cu a siromahilor.

Nu putem preciza nimic în ceea ce privește ceilalți termeni. Numai cercetări ulterioare pot confirma sau infirma, dacă aparțin clasei vlahilor sau altor clase sociale asemănătoare.

* * *

Această clasă sau aceste clase de neproprietari existente după Legătura lui Mihai Viteazul, cu drepturi asupra solului, ce necesită încă cercetări, decad la finitul secolului al XVII-lea și merg spre sfârșitul lor, pe care îl încheie Reforma lui Constantin Vodă Mavrocordat (1746—1749) [67].

---

[67]) Reforma socială a lui Constantin Vodă Mavrocordat a consistat într'o serie de acte, în ambele principate, prin care dânsul regulamenta numărul de zile de clacă, datorit proprietarului, de toți aceia, cari, liberi sau dependenți față de dânsul, îi locuiau și îi munceau moșia — « se hrăneau » pe ea — sfârșind prin a desființa rumânia în Muntenia (act din 5 August 1746) și vecinătatea în Moldova (act din 6 Aprilie 1749). Prin aceste acte toți neproprietarii fură, independent de origina lor, făcuți clăcași pe moșiile proprietarilor, mari sau mici, cu condiția, în Muntenia, a unei răscumpărări, facultative a persoanei lor din partea rumânilor, închinați odinioară odată cu vânzarea ocinelor lor, pe prețul de 10 taleri de cap, de primit obligatoriu de către proprietari — și cu îndatorirea pe lângă dijma, care se menținu, a numărului de zile de clacă, ce-l datoriseră de fapt, până la Reformă, « liberii clăcași » adică în Muntenia, mai întâi 24 de zile, apoi 12 zile anual, în Moldova 24 de zile, ce se vor reduce și ele treptat la 12 zile. (A. Gădei, *op. cit.*, p. 31. Panu, *Cercetări asupra stărei Țăranilor*, 1910, p. 310). Ca despăgubiri a muncei fără de soroc a foștilor coloni, boerii primiră, potrivit rangului lor, un număr oareșicare de *scutelnici*, adică le fură atribuiți un număr de țărani, cari, în loc să plătească fiscului impozitele lor, remiteau boerilor respectivi echivalentul acestora.

Credem, că dintre cauzele acestei decadențe, ce și-a avut cu Reforma un sfârșit firesc, cea mai însemnată este turburarea, ce a adus-o în rapoartele dintre proprietari — de fapt dintre marii proprietari boeri — și clasele de neproprietari, fie liberi, fie dependenți de dânșii, rumâni munteni și vecini moldoveni, existența semnalată mai sus, a acelei numeroase clase la finitul secolului al XVII-lea, de oameni în dependența nimănui, de pe urma vânzării micelor lor proprietăți, care veneau să-și ofere boerilor munca, spre a trăi pe moșiile lor. La numărul acestora se mai adăoga câtimea însemnată a colonilor, ertați de rumânie sau de vecinătate [68]), pe bani ori gratuit, de către stăpânii lor munteni și moldoveni, și deveniți astfel și dânșii liberi. De sorginte diferite, dar ajunși liberi neproprietari cu toții la un loc, prin oferta brațelor lor, concurau astfel munca redusă a celor liberi în ființă, cea fără de soroc a colonilor. Turburarea socială a fost atât de adâncă, încât a adus finitul tuturor claselor de neproprietari până atunci existente, fie ele dependente sau nu, și înlocuirea lor de pe urma Reformei, prin clasa clăcașilor.

---

[68]) Act din 1577, prin care boerul Căpățână din Biroslăveni « cnejește » pe bani pe Stanciu din Lipov. (Giurescu, *Despre Boeri*, p. 75, n. 1). Act din 1645, prin care Stanciu și Dumitru declară, că « au judecit », pe Oprea și pe Ivan din Baia de Fer « și i-am scumpărat drept ughi 20 ». (Ghibănescu, *Surete și Izvoade*, VI, p. 51). Act din 1660 al lui Barbu Poenaru, către Stoichină din Zlașov, « să fie slobod de rumânie... pentru dreaptă și credincioasă slujbă ». (*Idem*, VI, p. 223). — Act din 1670: « Să fie Radu Pârcălabul... cu feciorii lui... în pace și slobozi de rumânie... de către cinstita jupâneasa Elina Postelniceasa... însă numai capetele lor, făr de moșie » (Iorga, *Stud. și Doc.*, V, p. 124). In Moldova, act din 1663, despre țăranii din Gănești, ertați de vecinătate, prin diată de stăpânul lor, volnici astfel să părăsească satul (vezi nota 65); act asemenea din 1667 (Iorga, *Idem*, VI, pg. 74 și 86). Vezi în Muntenia, pentru ertare de rumânie, dar « numai cu capu », a celor închinați stăpânilor lor, cu prilejul vânzării ocinelor lor, acte din 1664, 1650, 1653 în Giurescu, *Despre Boeri*, pg. 70 și 109 et sq.